

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԵՆ-ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

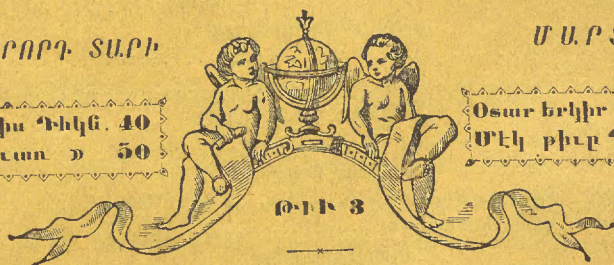
ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄԱՐՏ

Պոլիս Դեկտ. 40
Գաւառ » 50

Օտար երկիր Յր. 12
Մէկ քիւր Գե. 4

ԲՈՎԱՆ ԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Լսարանք եւ լսարան Ասիական ընկերութեան ... ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
Մարզ, Առ Լոս Անջելէս (Լոս Անջելէս) Բ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
Շողեր ու Յողեր ՄԱՂ. Վ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ
Գիտական, Բաղդադ եւ իւր գիւտն Գ. Մ.
Աւիստրալիական. Պիւրմանիա Լ. Ե. Տ.
Միխայէլ ԷՖԷՆՏԻ Մալմուս ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
Աղջկան մը օրագիրն (գրական սպաւորութիւնք, եւլն) ՆՈՒՐԱՆԻԱ
Մասունք կուսին ԱՂԵՔ. Գ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ
Արեւելեան Տնտեսական Միութիւն ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
Գործք եւ գործողք ՀՐԱՅՍ
Զատիկ * * *

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ (ԱՐԱՄԵԱՆ)

1886

ԵՐԵՎԱՆԻ ԲԱՆԿԻ

ԱՇԽԱՏԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏԻ

	Գին Դանեկան
ԳՈՐԿԻՆ Վ. ՈՐՈՒԱՆՉՏԵԱՆՑ	
Թորոս Աղբար	40
Համով-Հոսով	15
ԵՂԵՇԷ Վ. ԴՈՒՐԵԱՆ	
Ընթացք ի գրոց բարբառ	Հասար Ա. եւ Բ. 15
Պատմություն Հայ մասենագրություն	6
Հ. ՍԵՐԱՎԲԷ ՏԷՐՎԻՇԵԱՆ	
Հնդկաբանական նախալեզու	
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԷ. ՄԿՐԵԱՆ	
Աղօթագիրք.	Դիմեր 15, 22, 30, 40
Մայրա	ՍՐՐԱՆԻ ՏԵՐՍԱԲ ՓԱՇԱ 20
Սիրանոյշ	15
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՓԱՆՍԵԱՆ(1)	
Շողեր ու Յողեր	40
ԹՈՎՄԱՍ ԹԷՐԶԵԱՆ	
Սանդուխտ, ողբերգություն	7
Աշխարհաբար քերականություն	
ԿԱՐԱՊԵՏ ԳՈՐԿԻՆ	
Տօրոն Բեաթիպեան	
Բերթուածք	
ՀԵՐԱՆԻՄՈՍ ԲԱՐՍԷՂԵԱՆ	
Աստղագիտություն	20
Դիսաւորք	12
ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ	
Ազգային դաստիարակություն	15
Գրիչ եւ Սուր	8
ՅԱԿՈԲ ԳՈՒՐԳԷՆ	
Ուղեւորություն յԱթէնա	6
Ճաշակ սակեղէն զպրումեան (ընկերութեամբ Մասամիա Գարա- գաշեանի) բաժանորդագին	27
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵՔԵԱՆ	
Գրական զբօսանք	6
ՌԵԹԷՍ ՊԵՐՊԷՐԵԱՆ	
Մարդիկ եւ Իրք	12
Դրամ (մամուլի տակ)	

(1) Աշխարհական եւ այլ հեղինակք այբենական կարգաւ դասուած են ըստ սովորութեան :

ՅԵՐԱՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԼՍԱՐԱՆՔ

ԵՒ

ԼՍԱՐԱՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Ճերիսեի Շարգիե թրքահայ օրաթերթէն կ'արտատպենք Ասիական ընկերութեան լսարանին հետեւեալ ամիտի նկարագրութիւնն, ում պիտի յաւելունք մեր խորհրդածութիւններն ի վերայ լսարանաց ընդհանրապէս եւ Ասիական ընկերութեան լսարանին մասնաւորապէս:

Տնօրէն Տէր,

Գիտեմ որ Ձեր մեծ օրաթերթն հանապազ բաց է հանրօգուտ հրատարակութեանց: Հանրօգուտ կը համարիմ հակիրճ տեղեկութիւն մը տալ ազգայնոց՝ Բերայի Սիւլօղոսին մէջ կիւրակի օր 'ի նպաստ Ասիական ընկերութեան տրուած լսարանին վրայ: Գրական ու գիտական բանախօսութեանց կարեւորութիւնն ապացուցուած կ'ըլլայ սոյն նկարագրութեամբ. եւ դոցա կարեւորութեան վրայ խօսելու պէտք կայ, որովհետեւ խիստ քիչ անգամ տեղի կունենան բանախօսութիւնք առ մեզ:

Սիւլլօղոսի սրահն ամբողջ լցուած էր ընտիր բազմութեամբ երկսեռ : Նորին Վսեմութիւն Սերովիչէն էֆէնտի ներկայ էր եւ ահուճին չուքը կ'աւելցնէր : Նիստը բացուեւ Երկրագոյն հանդիսի Տնօրէն-Խմբագրապետ Եղիա էֆէնտի Տէմիրճի-պաշեան : Մեծանուն երաժշտապետ Չուհաճեան էֆէնտին , Օրիսրդ Նարդոս Գաբրիէլեանի հետ նուագելով իւր Օլիւքիս անուն թատերգին մուտքն , զմայլեցուց ունկնդիրներն : Յետոյ , ազգային երիտասարդ ու տաղանդաւոր բանաստեղծ Աղեքսանդր էֆէնտի Փանոսեան ֆրանսերէն ընդարձակ ու չողալից տաղ մ'արտասանեց Գօնդ Օրխանդաւ անուն , որ ջերմ ծափահարութեան արժանացաւ : Բեթէոս էֆէնտի Պէրպէրեան հանրածանօթ գրագէտը կատարեալ ուսումնասիրութիւն մը ըրաւ տնտեսագիտական կարեւոր նիւթի մը՝ այն է՝ Դրամոյ վրայ . բոլորն կերպիւ ծափահարուեցաւ հմուտ ու սլերձաբան բանախօսն : Ինչպէս միշտ , Տոքթոր Ճէլալ էֆէնտի՝ խօսակցութեան ձեւով զբօսեցուցիչ ու միանգամայն հրահանգիչ բանախօսութիւն մը ըրաւ փիլիսոփայական նիւթի մը վրայ . եւ ինչպէս միշտ ծափահարուեցաւ : Տէմիրճիպաշեան էֆէնտին կնքեց կաճառն , առ Յիսուս խորագրով բանաստեղծութիւն մ'արտասանելով , ուր իբրեւ բանաստեղծ-խմաստասէր կը խօսէր աստուածամարդոյն վրայ : Յուզմամբ ծափահարեցին ունկնդիրք :

Գովեստից արժանի է Ասիական ընկերութեան նորընտիր Գործադիր Ժողովոյ գործունէութիւնն : Ասիական ընկերութիւնն , որ արդիւնաւոր եղած է արդէն , աւելի բարձր դըրից կոչուած է : Խրախոյս :

ՀԱՅ ՄԸ

Կ. Պոլիս 3 Մարտ 1886

Եթէ պարելու տենդ մը կայ , լսելու ու հրահանգուելու տենչ մ'ալ կայ Հայ հասարակութեան , Հայ երիտասարդութեան մէջ :

Կան հրապարակագիրք , սրք յանուն բարոյականութեան եւ առողջապահութեան կը դատաստարտեն պարն , խմբադաբի մէջ գիշեր ատեն յաւէտ կամ'նուազ անձուկ յարկի մը տակ

սեղմեալ մարմնով տեղի ունեցած պարն : Այլ չը կայ հրապարակագիր մը, որ խօսի լսարանայ անկարեւորութեան կամ վնասակարութեան վրայ . խօսող ու լսող հաւասարապէս կ'օգտին, հաւասարապէս հաճոյք կը զգան ի լսարանին : Եթէ պարահանդէսն ուղղակի օգուտ չունի մոքին եւ վնաս ունի մարմնոյն համար, լսարանն օգուտ ունի մոքին եւ վնաս չունի մարմնոյն համար, երբ մանաւանդ յոյժ երկար չը տեւեր եւ երբ այլազան են նիւթերն : Երկու սրահներն ալ, այսինքն պարահանդիսի ու բանախօսութեանց սրահներն, լուսով կ'ողողուն . այլ երկու լոյսերուն միջեւ տարբերութիւնն անհուն է . Հոս, բանասրահին մէջ, ճշմարտութեան լոյսն . հոն, պարասրահին մէջ, կապերու լոյսն . — Եթէ լինէր արեգական լոյսն, ոչինչ ունէինք ըսելիք . այլ կապերու լոյսն այն վառաւորը . . . :

Սակայն բոլիք ու հրապարակագիրք անկարող կ'ըլլան արգիլել պարահանդէսներն : Հանրածանօթ բոլիք մը, կարեւոր գումար մ'ամեն տարի կը յղէ Միացեալ Ընկերութեանց, մերժելով ընդունիլ պարահանդիսի տոմսակ . Տօքօու փէշտիմալեան էֆէնտին այս եղանակաւ բողոք կը բառնայ պարահանդիսի հաստատութեան դէմ : Հաղիւ երեսնամեայ հրօշակաւոր հրապարակագիր մը, որ արդէն երեք զաւակաց տէր է, պարահանդիսից գիշերներն — պարահանդիսի հաստատութեան դէմ ի զուր գրիչ չարժեքէ յետոյ — ընտանի հնոցին չուրջ կը վայելէ ընտանեկան սլարկեշտ եւ ողջատահիկ հաճոյքներն . այսպէս փէշեան էֆէնտին ալ այսօր կը բողոքէ պարահանդիսից դէմ : Այլ բողոքք՝ այսպէս՝ լին տեղի կ'ունենան, քսնգի պարահանդէսն հասոյթի մեծագոյն աղբիւրն է դարձած մեր կրթական ընկերութեանց համար . Նաեւ աղգային անձնասիրութիւնն ալ առիթ կը գտնէ գոհ ըլլալու, զգուանք ընդունելու . զի Հայոց պարահանդէսք կը

դերազանցեն ընդհանրապէս միւս հասարակութեանց պարահանդէսներն. արդարեւ այդ ազգն, որ իբրեւ շինականաց խումբ մը կը համարուի դեռ ընդհանրապէս յեւրոպա եւ իբրեւ վայրենեաց հրոսակ մը կը ներկայացուի յԱմերիկա, պարասին մէջ կը մրցի հին ու նոր աշխարհին ամենաքաղաքակիրթ ընկերութեանց հետ. թեթեւ ոտք, նուրբ մատունք, հրացայտ աչկունք, հրավառ ու սերճաբարբառ խօսակցութիւն, ճաշակ քաջակիրթ, զգացմանց դանձերով ամենահարուստ սիրտ, գեղեցկադէմ ու գեղեցկաբան ու գեղեցկագէտ, Հայն այս ամեն յատկութեամբք բարեմասնեալ կը ներկայանայ պարահանդիսից մէջ. եւրոպացին կը զարմանայ. « Եւ միթէ եւրոպացւոց համակրութիւնն, որ սյսպիսի հանդիսից առթիւ կը գոյանայ եւ կ'աւելնայ Հայ ժողովրդեան նկատմամբ, անօգուտ է մեզ համար »: Կ'ըսեն պարահանդիսի կուսակիցք:

Մենք նպատակ չունինք այդ հարցման պատասխանել ատանօր. նպատակ չունինք այսօր երկարօրէն սլարգել պարահանդիսի վնասներն եւ օգուտներն: Նպատակ ունինք միայն խօսիլ լսարանաց օգտակարութեան վրայ: Բայց միթէ կայ մարդ, որ ժխտէ լսարանաց օգտակարութիւնն: Ո՛չ, ըսինք զայն արդէն: Ի վաղուց անտի, մարդիկ՝ որք սաեղծուած են ընկերական՝ սիրած են համախմբութիւններն. Ստո կը համախմբուին դիք մը սլաշտելու կամ դիւցազն մը տօնելու համար. անդ՝ բանաստեղծ մը կամ գիտուն մը լսելու համար. օր մը կը հաւաքուին օրէնք մը հաստատելու համար, ուրիշ օր մը՝ օրէնք մը լուծելու համար. մերթ աստուածացում մը, մերթ հարիւրամեակ մը կատարելու համար. այս յարկին տակ կը ժողովին վիճաբանելու համար, այն յարկին տակ՝ փառաբանելու համար: — Թերեւս այսօր մարդիկ աւելի վիճաբանելու համար կը հաւաքուին քան փառաբանելու հա-

մար . Թերեւս քարոզիչք նուազ ունինդիր կ'ունենան քան բանախօսք . Թերեւս կրօնքն առաւել աստուածային կը համարուի՝ երբ արուեստին միանայ քան երբ առանձին մնայ , եւ թէ՛ հետեւաբար՝ յպիրի նուազ մօտիկ կ'ըլլուն քան երգիչք եւ երաժշտապետք . Այլ ոչ ապաքէն Աստուած կը փառաբանուի այն յարկին մէջ ալ , ուր խուզարկու մը , իմաստասէր մը , քերթօղ մը կը քարոզեն կամ կ'երգեն ճշմարտութիւնն . ոչ ապաքէն աստուածահաճոյ է վիճաբանութիւնն , որովհետեւ վիճաբանութեամբ կ'անկանին հին կուռքերն եւ վիճաբանութեամբ ի յայտ կու գայ ճշմարտութեան լոյսն . ոչ ապաքէն Աստուծոյ եւս ախորժապուր է նուազն այն , զոր ներքին եւ արտաքին փոթորկաց ճայնիցն ունկնդրելով , աստեղց եւ ակեաց ներդաշնակութեանց հետեւելով , կը դտնէ , կը ստեղծէ մեծ նուազիչն . ոչ ապաքէն՝ կ'ըսեմ՝ քրտամբք եւ արտասուօք , տքնութեամբ եւ ներաշխատութեամբ , ըզգացմամբ եւ ներշնչմամբ յօրինուած տաղն առաւել աստուածային է քան մեքենաբար կրկնուած տաղ մը , որ ոչ այլ եւս կը համապատասխանէ մեր հոգւոյն ու մեր մտաց : Կրօնք եւ արուեստ՝ ըստ վաղնէրի եւ ըստ Շոքէնհաուէրի՝ միակ պէտքի մը կրկին արտայայտութիւնք կամ միեւնոյն դադարէարին կրկին իմացական ներկայացմունք (Vorstellungen) են . Կրօնք եւ իմաստասիրութիւն՝ ըստ Հէրպէրդ Սթենսէրի՝ նոյն ծագումն ու նոյն վախճանն ունին , Արդ , անտեղի է խտրն՝ որ կը դուրս սոցա միջեւ . անտեղի է թէ կրօնականք անտեսեն , կամ բանադրեն իսկ մերթ , արուեստն եւ իմաստասիրութիւնն . անտեղի է ոմանց զխօսելութիւնն , թէ մեծ սլահոց մէջ Ընկերութիւնք բանախօսութեանց կը հրաւիրեն ժողովուրդն , երբ եկեղեցեաց զանգակներն արդէն աղօթից կը հրաւիրեն , քարոզի կը հրաւիրեն հաւատացեալներն :

Ասիական Ընկերութիւնն , իբրեւ հասոյթի աղբիւր , պա-

բաճանդիսի տեղ լսարանն ընտրեց. եւ Ասիական ընկերութեան լսարանն աւարտեցաւ այն ժամուն, ուր եկեղեցին նոր կը սկսի: Իսկ բանախօսութեանց մէջ, Տօգթօռ ծէլալ էֆէնտին խօսեցաւ այնպիսի բաներու վրայ, որք իմաստասիրութեան մէջ այսօր այն արժէքն ունին արդէն ինչ արժէք որ $2+2=4$ ն ունի քանակագիտութեան մէջ. եւ դրական գիտութեանն եւ ճշմարտութեանն սուրբ բան չը կայ տիեզերաց մէջ: Ուրիշ բանախօս մը, որ խղճամիտ դաստիարակ մ'է, բանախօսեց նիւթի մը վրայ, որ նոյնպէս կը պատկանի գիտութեան, կը պատկանի քառոյսկիւսն ու քաղաքական կոչուած գիտութեանց դասուն, կամ՝ գիտութեանց նոր դասակարգութեան համեմատ՝ ընկերային գիտութեան (Ընկերաբանութեան). Ռեթէս էֆէնտի Պէրպէրեան, Հանգիսիս մեծանուն աշխատակիցն, խօսեցաւ Դրամի վրայ. եւ չտանալով բացատրել ու պատմել Դրամն, ընդհանուր տեսութեանց բարձրացաւ, եւ ճառեց դրամի լաւագոյն եւ արդիւնաւորագոյն կիրառութեան վրայ: Նոր փերթոյ մը՝ ըստ բացատրութեան Գեր. Օրմանեան վարդապետի, ֆռանսերէն տաղ մ'արտասանեց, Արնէշեան վեպ վերնագրով արեւելաշող քերթուած մը. փանոսեան Աղեքսանդր էֆէնտին Աստուծոյ դէմ հայհոյած եղաւ միթէ, նկարագրելով Աստուծաւոր արիւնոյն հուրերովն սցրող արգասաւորուող երկիրներն: Հուսկ ապա, Հանգիսիս Խմբագրապետն ի՞նչ ըսաւ ճշմարտութեան դէմ, երբ առ Յիսուս տաղին մէջ հաստատեց աստուածամարդոյն կրած չարչարանքն հազար ութ հարիւր տարիներէ հետէ...: Եւ միթէ հոգիք ու լսելիք ազնիւ ունկնդրաց զմայլմամբ եւ երկիւղածութեամբ չը համակուեցան, երբ էնիւրի մեծահանդէս պատկերին առջեւ որ կը ներկայացնէ երգչաց երգչին՝ Հովերի՝ աստուածացունմն, նուազիչն ու նուազչուհին, Տիգրան Չուհաճեան եւ Նարդոս Գարրիէլ-

եան, քառաձեռն նուագեցին դաշնամուրին վրայ, քառից հողմոց ձայներն ի մի նուագ դաշնակալի սխրալի զուգախառնելով ու միացնելով:

Այժ, գոհ մեկնեցան ունկնդիրք, փափագ յայտնելով առ Տնօրէն Ժողովն՝ որ շարունակէր բանախօսութիւններն: Նոյն փափաքն յայտնուած է՝ որպէս տեսնուեցաւ՝ վերոգրեալ Թղթակցութեան մէջ. եւ երիցս յայտնուեցաւ Հայրենիք օրաթերթին մէջ: Այլ, աւանդ, որ ազգային Բանաստեղծ մը չունինք տակաւին: Քանի՛օն չնորհապարտ ենք Յունական Բանաստեղծ Պատուարժան Տնօրէնութեան, որ ազնուաբար հաճեցաւ սոյն լուսանուէր յարկն Ասիական Ընկերութեանս տրամադրութեան ներքեւ դնել, որպէս ուրիշ ազգային Ընկերութեանց ալ առջեւ բացած էր յօժարակամ այդ եղական հաստատութեան դռներն:

Հուսկ ապա, Ասիական Ընկերութեան Գործադիր Ժողովոյն Թարգման կը հանդիսանամ, յայտնելով իւր ամենախորին շնորհակալիքն առ ՆՈՐԻՆ ՎՍԵՄՈՒԹԻՒՆ ՍԵՐՎԻՉԷՆ ԷՖԷՆՏԻ, որ ազգասիրաբար շնորհեց իւր հովանաւորութիւնն այն լսարանին, ոյր հասցեթիւն յատկանայ պիտի՝ դասագրքեր հայթայթելու Հայաբնակ գաւառաց վարժարանացն աղքատիկ մանկուոյն: Յանուն Գործադիր Ժողովոյն՝ Խմբագրութիւնս ջերմ շնորհակալութիւն կը յայտնէ՝ նաեւ այն պատուական աղբայնոց որք իրենց ներկայութեամբ ու նպաստիւք քաջալերեցին եւ արդիւնաւորեցին Ընկերութեանս սոյն ձեռնարկն: Շնորհալիք եւս մեր արժանայարգ եղբայրակցաց՝ խմբագրաց, որք չը զլացան մեզ իրենց թանկագին աջակցութիւնն, ըստ արժանւոյն գնահատելով եւ հասարակութեան հանդիսապէս ծանուցանելով Ասիական Ընկերութեան գործն: — Իցիւ թէ յօգուտ եւ ի փառս ազգին յաւէտ միարան գործէին համայն դասերն Հայ Ընկերութեան, որ այս պայմանաւ պիտի կրնար

պահել իրեն արժանավայել դիրքն Օսմանեան բարեխնամ կառավարութեան հովանոյն ներքեւ :

Ե .

Որպէս ծանուցուած էր , Ֆռանսացի հանրածանօթ իրաւաբան Տ . Պառուօ պիտի բանախօսէր Ասիական Ընկերութեան Լսարանին մէջ . սակայն ակամայ խոստմնադանցութեան համար ներում խնդրած է հետագայ նամակաւ Ընկերութեան Նախագահէն : Իսկ թիւր խմայման մը պատճառաւ հրաւիրագրաց մէջ դրուեցաւ Մեծապատիւ Յակոբ Ասատուրեան էֆէնտիին անունն , որ սովորութիւն չունի եղեր ի հրապարակի նուագածելու :

Պարոն Նախագահ Ասիական Ընկերութեան ,

Ամենախորին ցաւ կը գգամ գի չը պիտի կրնամ ներկայ գանուիլ այս աւուր գումարման : Անհանգիստ եմ , անկարող դուրս ելնելու եւ բանախօսելու : Բարեբաղդարար , ունիք երկու բանախօսութիւններ որք պիտի կրնան գրաւել ունկնդրաց ուշն , եւ իմ բացակայութիւնս ոչ փնաս պիտի պատճառէ եւ ոչ ո եւ է խանգարում :

Հաւատացէք այն ամենաջերմ համակրութեան զոր կը տածեմ Ձեր լուսանպատակ ընկերութեան նկատմամբ , եւ այն ցաւին զոր կը գգամ . Ձեզ լաւագոյն կերպիւ աջակցելու կարող չըլլալուս համար :

Ընդունեցէք , Պարոն , բարձր ակնածութեանս հաւատիքն :

Ա . ՊԱՌՏՕ

Կիրակի , 14 Mars

Հանգիսիս նոխորդ ամսութիւն , որ լսարանին պահանջած աշխատութեանց պատճառաւ յապտղեցաւ , պարտէր պառունակել լսարանին նկարագրութիւնն : Այլ Լաւրանֆ յօդուածս երկար ըլլալուն եւ նոխորդ ամսութեան մէջ հազիւ մէկ երկու երես սարասլ մնացած ըլլալուն , հոն դրինք միայն Առ Յիւռու տաղս : Պիտի հրատարակենք Տօքթ . Ճէլալ էֆէնտիի բանախօսութիւն . իսկ Պէրպէրեան եւ Փանոսեան էֆէնտիներն առանձին պիտի հրատարակեն իրենց բանախօսութիւններն արձակ եւ ոտանառոր :

Ե .

ՄԱՐԳ

ԱՌ ԼՈՐՏ ՊԱՅՐԸՆ

Դու, զոյր աշխարհ ըզճամարիտն անուն գիտէ դեռ եւլս ոչ,
 Ոգիդ խորհրդալից, մահկանացու, հրեշտակ կամ դեռ,
 Ո՛րոք, Պայրըն, թէ իցես դու, բարի կամ չար ինչ էութիւն,
 Ի՛նձ սիրելի է քոց երգոց դաշնակութիւն վայրենաձայն,
 Որպէս շանթին սիրեմ գլաչիւն եւ ըզհսդմոց մըռնճիւն՝
 Ի հեղեղաց խառնեալ խոխոջ յահեղասառս ի մըրըկի:
 Գիշեր քոյին օթեգան, եւ արհաւիրք քո՛ եմ վիճակ.
 Արծիւ, արքայ անապատաց, արհամարհէ այսպէս ըզդիւր.
 Քեզ հանգոյն նա ափափայս եւեթ խնդրէ սեպացեալ՝
 Զոր սպիտակ գործեաց ձըմեռն եւ զոր եհար հուր երկնքնկէց,
 Ափունս ծածկեալ ի նըլխարս փոթորկակոծ բեկեալ նաւուց,
 Կամ դաշտս համակ թըխացեալս մընացորդօք կոտորածոյ.
 Եւ մինչ հաւն այն քաղցրաձայն որ ըզվիշտս իւր եղերերդէ՝
 Զուրց առ եզերք ըզբոյն իւր շինէ ծաղկանց անդ ի միջի,
 Անցանէ նա Աթոսեան ահագնաբերձն ըստ կատար,
 Ըզլերանց կախէ կողից ըզբոյնն յերեւ զանդնդովք,
 Եւ, մենաւոր, անդ սլատեալ չուրջ ի դողդոջուն անդամոց,
 Ի խարակաց յորոց անդուլ ծորէ արիւն թըխագոյն,
 Հեշտաղուարձ ի ցաւաղին աղաղակաց իւրոց որսոյն,
 Օրօրեալ ի փոթորկէն՝ ի քուն լինի յիւրում խնդի:

Եւ դու, Պայրըն, յուզկահարկս այսմիկ այերց նըմանափայ,
 Յաղաղակս անյուսութեան հաճիս իբրու յանոյշ նուադս.
 Քեզ չարիք ակնադարար եմ տեսարան, զո՛հ քոյին՝ մարդ:
 Ակըն քո, իբր ըզմատան, չափեաց ըզխորս անդնդոյն,

Եւ անդր հոգի քո ընկզմեալ՝ զուրկ ի լուսոյ եւ յԱստուծոյ՝
 Մերժեալ ըզյոյս ի բաց՝ հրաժեշտ յաւիտենից ետ առ նա :
 Նըմին հանգոյն , թագաւորեալ աղջամղջից արդ ի միջի ,
 Ոգի՛դ անսարտելի լուծանի յերգ մահանուադ .
 Յաղթանակէ , եւ յեղանակ դժոխական քոյին ձայն
 Ըղիառաց ոգէ նուադ առ խաւարին դիւ չարի :
 Այլ առ ի՞նչ օգուտ ընդդէմ ճակասադրի դալ ի վէգ .
 Զի՞նչ զօրեսցէ բախտին ընդդէմ բան ապստամբ թէ հետտիցէ .
 Ոկան հանգոյն՝ եւ նորա է հարկզոն անձկասահման :
 Մի՛ լիցի քեզ բացադոյն տանել վաչկունսդ , ո՛չ ըզքո բան .
 Արտաքս քան զայն համայն ի մէնջ խոյս տայ , ջնջի , չիջանի .
 Յանձնուի չրջանակիդ քեզ ըզտեղիդ սահմանեաց էն .
 Զի՛ա՛րդ , ընդէ՛ր . ո՛հ , ո՞ գիտէ . . . յամենազօր իւրոց ձեռաց
 թոյլ ետ՝ անկան տիեզերք եւ մարդկեղէն արարածք ,
 Զերդ ի դաշտս անդ մեր ըզփոշի ցանեաց կամ յօդս ըզցայգ
 եւ զլոյս :
 Գիտէ նա , եւ բա՛ւ է այս . իւր են տիեզերք ողջ բովանդակ ,
 Մինչ մեք զայսօր եւեթ ունիմք : Մեղք սոյն են մեր զի
 մարդ եմք ,
 Եւ ճանաչել՝ գիտել կամիմք . անգէտ լինել եւ պաշտել՝
 Այս են օրէնք մերոյ բնութեան , թէպէտ դժնեայ իցեն այս
 բանք .
 Յերկրայս եղէ ես ընդ երկար , այլ առաջի ճշմարտութեան
 է՞ր նահանջել , Յաչս Աստուծոյ այս ինչ եւեթ են քո պար-
 ծանք՝
 Գործ լինել իւրոյ ձեռին , զգալ պաշտել ըզգերութիւնդ .
 Հիւլէ անզօր բռնավար յանբաւ կարգի տիեզերաց՝
 Ընդ խորհուրդքս նորին զուգել ըզկամս քո անձնիչխան ,
 Լինել մըտաց նորին ծընունդ , եւ էութեամբ քոյին լոկով
 Փառաւոր ըզնա առնել , այս է քո բախտ : Ո՛հ , փոխան
 Մեղադրանաց՝ համբուրեսջիր ըզլուծ զոր դու վերել կամիս .
 Է՛ջ ի կարգէ աստուածոց զոր յինք կորզէր ժպըրհուրթիւնդ .
 Ամենայն է բարի , մեծ է համայն յիւրում տեղում .
 Յաչքս օրոյ էած ի գոյ զանբաւութիւն տիեզերաց՝
 Ընդ մի են միջատ ուաչխարհ , դործ հաւասար վաստակոց :

Այլ օրինաց այսրոյ ընդդէմ, ասես, խեռի արդարութիւնդ .
 Գրմահաճոյք ինչ այլանդակ թըլի եւեթ յաչըս քոյին ,
 Թահարդ յոր գըթեալ անկանի բան ի մէն մի քայլ :
 Խոտովան լիցուք ըզնա , Պայրբն , եւ մի՛ դատեսցուք զայն :
 Որպէս քոյդ , մըթամած՝ խաւարչըտին են եւ իմ միաք .
 եւ զաշխարհի ոչ է ինձ անկ զուտոն եւ զխարդն ասել քեզ .
 Որ հաստիչն է տիեզերաց՝ նա՛ քեզ ըզնոյն մեկնեսցէ .
 Որչափ զնեմ զանդեդոյն խորս , նոյնչափ , աւանդ , կորնչիմանդ .
 Աւուրք զաւուրս մըղեն յաստիս , եւ վիշտք վշտաց զան ըզհետ .
 Սահմանաւոր յիւրում բնութեան , անվերջ իյի՛ղճս սրտին ,
 Մարդն աստուած է անկեալ ում մոռացօնք չեղեն երկինք :
 Թէպէտ զի , վըրիպեալ ի հինօրեայ իւրոց փառաց ,
 Ըզնուհին կորուսելոյ անջինջ ըզյուշ պահիցէ ,
 Կամ անբաւ խորութիւն ըզծիցն իւրոց նըմա գուշակ
 ի հեռուստ լինիցի հանդերձելոյ իւր մեծութեան :
 Թերակատար կամ թէ անկեալ , խորհուրդ մի մեծ է մարդն
 էակ :

Շղթայակապ աստ յերկրի ըզգայութեանցն անդ ի բանտի ,
 Թէպէտ ստրուկ , զգայ յինքեան սիրտ մի ծընեալ յազատութիւն .
 Վատաբախտիկ , հրատենչ ըզծիւք երանութեան նա փափաքէ :
 Քննել կամի ըզհամագոյս , եւ տեսանեն աչքն ընդ աղօտ .
 Կամի սիրել նա անվերջ , եւ զոր սիրէն՝ է վաղանցիկ :
 Նըման է մահկանացուն աքսորելոյն յեղեմայ .
 Վըտարեաց յորժամ Աստուած զայն յերկնատիպ ի դըրախտէն ,
 Չափեալ ի մի ի հայեցուած ըզսահմանաց ծիր չարաշուք ,
 Նստաւ արտասուելից անդ առ դըրուսըն արգելեալս :
 Ի հեռուստ նա լըւաւ յաստուածական օթեվանին
 Ըզսիրոյն յաւիտենից դաշնակաւոր հառաչանս ,
 Զերանութեան զըւարթ բարբառս , ըզսուրք պարերդ հրեշ-
 տակաց

Որ ի ծոց անդ Աստուծոյ բարձր առնէին զնորին դովեստ .
 եւ գծիւմակ եւ վշտագին՝ աչք իւր յերկնից յերեսաց
 Ահաբեկեալ անկան ի վայր ի չարաբախտ յիւր սեւա նըսեհ :

Վայ այնմիկ որ ի խորոց անտի կենացն աքսորանաց
 Լըւաւ զերգս աշխարհի ում ըղձանայ կարօտակէզ .
 Եթէ գամ մի ի տեսական ճաշակիցէ ի նեկտարէն՝
 Դժպէհի է բընութեան յայնքմհետէ ցուրտ իրութիւն .
 Ի գիրկըս կարեւոյն նա սըլանայ անբընովք .
 Անձուկ է իրականն , հընարաւորն է անսահման .
 Անդ ըղձիւք իւրովք հոգի չինէ անձին օթեւլան
 Յորմէ քաղել անապառ մարթի ըզսէր եւ զգիտութիւն .
 Ուր յանգըր ի յովկէանս դեղեցկութեան եւ լուսոյ
 Ցանգ ծարաւեալ ցանգ ըզպասուք իւր հարկանել կարէ մարդ .
 Եւ ըզինն իւր արբեցուցեալ յոսկեփետուր յանոյշ երազ
 Ի պահու անդ զարթման ոչ եւս այլ զանձն իւր ճանաչէ :

Այսպիսի եղեւ քո բախտ , աւանդ , այսպէս եւ իմ նըսէհ :
 Քեզ հանգոյն՝ եւ ես ցըմբուր ըզթունալիցն արբի զբաժակ .
 Իբրեւ ըգըցսդ եւ իմ աչք բացան առանց տեսանելոյ .
 Ի նանիր ըզտիեղերաց խնդրեցի ես ըզլաղտնիս ,
 Ողջոյն բնութեան՝ զիւր պատճառս , զիւրեանց վախճանն
 հարցի էլոյ .

Ընկղմեցաւ յանյատակ անդնդոյն խորս իմ հայեցուած .
 Ի հիւլէ ցարեգակն ի հարց եւ փորձ արկի զհամայն ,
 Անցի յառաջ քան զժամանակս , ելի դարուց անդր ի ծընունդ .
 Է զի ընդ ծովս անցանելով առ խնասանոց լիւրնալ ի լուր . —
 Այլ աշխարհ առն հըպարտի փակեալ մատեան է եւեթ . —
 Եւ է՛ զի առ ի միտ առնուլ զաշխարհ անկենդան ,
 Մենացեալ փախստեայ հոգւով իմով ի ծոց բնութեան ,
 Համարեցայ ի խրթին բարբառդ իմաստս ինչ դըտանել :
 Խելամուտ օրինացն եղէ որովք շրջին երկինք .
 Ի լուսաճեմ նոցին ի դաշտս առաջնորդեաց ինձ նեւտոն .
 Հետադօտ մըտօք յաճիւն անկեալ դահուց խովացի յոյժ .
 Զէջս իմ ետես չըւովմ ի նուիրական յիւր դամբարանս .
 Զուրուաց սրբադուհից խըռովելով ըզցուրտ հանգիստ՝
 Ըզգիւցազանց մոխիր ի ձեռն իմ կըւեցի խոհալից :
 Գնացի զանշունչ զիւրեանց փոշին՝ ըզսին մնացորդս հարցանել

Ջանմահ կենացն յոր յուսալից են մահացուք համօրէն .
 Ձինչ ասեմ . ըզմահճօք ոգեվարաց կքեալ ի կախ ,
 Ջանմահութիւն իմ հայեցուածք խնդրէին յաջսրն նըւղեալս .
 Ի գաղաթանց վերայ զորովք յաւերժականք պատին ամպք ,
 Յալեաց վերայ զոր ախօսեն յաւերժական միջին ամպրապք ,
 Ջայն տարերաց տայի զնոցին քամահելով բուռն պայքար :
 Սիրիլային հանգուռատիպ յեռանդնաշարժ ի յոյզս անդ իւր՝
 Յուսայի թէ բընութիւն ի հազուադէպ յիւր երեւոյթս
 Լըսելի թերեւս առնէր մեզ ըզմի ինչ յիւր սլառգամաց .
 Ինձ սիրելի էր խորամուխ լինել ի մութ յայն արհաւիրս :
 Սյլ յանդորրու իւրում ի գուր , ի գուր եւ յիւր ի զայրուցս
 Ի խնդիր լեալ մեծի գաղտնեացս եւ ի վերայ հասեալ ոչ ,
 Ամենուրեք տեսի զԱստուած ուրն անհաս խոց մըտաց :
 Տեսի զբարին եւ ըզջար յուպէտ յուկամ ըստ բախտի՝
 Անխըտիր եւ անխորհուրդ յիւրմէ ծոցոյն բղխեալ անկեալ .
 Ամենուրեք տեսի ըզջար ուր մարթ էր գոլ լաւագունին ,
 Եւ ըզնա հայհոյեցի՝ ի ճանաչել անբաւական :
 Եւ պըղնձեայ երկնիցն ընդդէմ խորտակելով իմ աղաղակ
 Չարժանացաւ իսկ սլառուոյ սրտմտութեան Հըրամանաց :
 Բայց ի միում յաւուրց յորժամ թաղեալ ի վիշտ իմ խորասոյգ
 Չանձիր ածեալ էր իմ երկնից իմովք տաղաուկ բողոքանօք ,
 Էջ ի սիրտ իմ ի բարձանց անտի լուսոյ ճառագայթ ,
 Դրդեաց զիս օրհնաբանել զայն ում անէ՛ծըս կարդայի .
 Եւ հնազանդեալ անխիւ յօժար երկնաղլեցիկ այնրմ շնչոյ՝
 Բանին նուազ օրհնութեան ի քընարէն իմմէ թռեալ :

ԼԱՄԱՐԳԻՆ

Թարգմ. Ռ. Յ. Պ.

(Շարունակելի)

ՇՈՂԵՐ ՈՒ ՅՕՂԵՐ

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐ • ՕՐՄԱՆԵԱՆ Ծ • ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Առ Մեծապատիւ Աղեփանդր Էֆէնճի Փանոսեան .

Նոր Քերթող ,

Մի կարծեր քէ զՔեզ՝ ականջներս քերթող կոչել կամենամ , զի իսկապէս կը տեսնեմ ի Քեզ այն հոգին որով պուլտէս կու գան յառաջ եւ կը ծաղկին բանաստեղծք : Նոր ժամանակներուս մէջ , յորս ամէն շարադրող կը դառնայ բանաստեղծ եւ ամէն գրող կը փոխուի ի քերթող , Քո տառաւորներն են միայն որք կը կարողացուին անձանձոյթ , կը յուզեն նոր գաղափար , կը զարթուցանեն իմացական աշխոյժ , եւ կը գուարճացնեն հոգին : Նքէ միայն ըսելս ոմանց նախանձր պիտի շարժէ , զըծտուքեան խնձոր գլորած չը լինելու համար կ'ըսեմ « յոյժ սա-կաւագոյններէն են » :

Դու , սիրելի , վեց եօթը ամիս յառաջ յլեցիր ինձ Շողերդ ու Յօղերդ , մի ազնիւ ու քննութե քղբով , ում տակաւին չ'եմ պատասխանած : « Առի եւ շնորհակալ եմ » ըսել՝ քիչ էր . եւ զայդ ըսել տուեր եմ եղբօրս միջնորդութեամբ . այլ կը բաղձայի Շողերդ զննել ու Յօղերդ տեսնել , լուսաւորուիլ ու զովանալ . եւ ապա մի յարմար հրապարակային նամակ գրել , ոչ այնչափ ազնուութեանդ ի փոխարէն , որչափ արժանեացդ ի քաջալեր : Սակայն ուր է մարդ , ուր է ժամանակ . եթէ կը կարծես որ խեղճ Օրմանեան գեղեցիկ գրութեանց համար վայրկեան մը կրնայ սահմանել , պատշաճաց մէջ կ'իյնաս . զի՝ որ ինչ ձանձոյթ է , որ ինչ սրտաւռու է , որ ինչ տաղտուկ , որ ինչ քաղկացուցիչ է , խուժին եւ դուժին գրկանքն , տգէտին եւ տգիտին տանջանքն , այս է մեր բաժին ի գաւառական պաշտամանս :

Ինչո՞ւ , սիրելի Աղեփանդրս , ինչո՞ւ չ'ես գրեր մի գեղեցիկ քերթուած . « Գաւառական առաջնորդ » վերտառութեամբ . շատ քիչ պատկերներ կ'ունենայիր տղերդ զարդարելու :

Երբոր գրես, դու ինքնին պիտի համոզուիս, եւ իմ քերու-
քինս արդարացնելու փաստաբան պիտի լինիս: Ուրեմն լեր
անմեղադիր, եւ պահէ ինձ սէրդ ու բարեկամութիւնդ որպէս
յառաջն: Ընդ թղթոյս պիտի տամ Քեզ եւ անծանօթ բարեւներ:
Սանասարեան վարժարանի ուսուցիչն երեք, Ս. Սողիկեան,
Յ. Մասաբեան եւ Գ. Արուլեան էջէնսիք Գոյին տղերք հա-
նութեամբ ընթերցողք, կ'ողջունեն զՔեզ շնորհաւորութեամբ:

Եթէ քննադատութիւն ընել ուզէի՝ պիտի հարցնէի քէ ինչո՞ւ
երբեմն բառ մը յերկուս անգամս բաշխելով, կաղալու ձեւ
կուսաս սահուն տղերուդ: Սակայն բանաստեղծից առաջին
կանոն ազատութիւնն է:

Մի խօսիր, Սիրելի. գրէ ու քերք, երգէ ու ստեղծէ զի
մեծ յոյս կայ որ ապագայք Քեզ տան ժամանակիս չափաբանից
նախաքով, եթէ յառաջես նոյնչափ յաջողութեամբ որով
սկսար:

Ողջ լեր եւ Զուարթ լէր:

Կարին 28 Փետրուար 1886.

ՄԱՂ. ՎՐ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. — Մեր աշխատակից Աղեքսանդր Էփէնտի
Փանոսեան հաճեցաւ մտերմաբար մեզ կարդալ վերոգրեալ
նամակն. հրատարակելու համար իրմէ խնդրեցինք զայն, նը-
կատելով սոյն գրութիւնն իբրեւ գրադատական հատուած
մ'այնքան կարեւոր որքան կը կրէր նշանաւոր գրագէտ-եկե-
ղեցականի մը ստորագրութիւնն: — Այս հրատարակութիւնն
յարմար առիթ մը կը համարեմք՝ առ Գեր. Օրմանեան վար-
դապետ հրապարակաւ յայտնելու մեր խնդակցութիւններն
իր առաջնորդական գործունէութեան համար, եւ օրինակ
ընծայելու Նորին Գերապատուութիւնն այն եկեղեցականաց՝
որք գաւառաց մէջ պաշտօն ընդունելու կը դժկամակին,
չունենալով իրենց ներկայութիւնն ի մայրաքաղաքիս անհրա-
ժեշտ ըլլալու արդարացումն: — Ներուրի մեզ՝ վերոգրեալ
նամակին վրայ եւս խօսելով՝ ըսել թէ Գեր. Օրմանեան ո՛չ

Թէ «ումանց նախանձը պիտի շարժէր», այլ ծանրապէս պիտի վիրաւորէր ճշմարտութիւնն իսկ, եթէ գրէր թէ փանոսեան էֆէնտիի բանաստեղծութիւնք միայն անձանձրոյթ կը կարգացունէ այսօր, երբ կը թրթռան քնարք Թովմաս Թէրզեանի, Ռեթէոս Պէրպէրեանի, Սեթեան եղբարց եւ այլ ոչ նուազ ներշնչեալ ու քաջարուեստ քերթողաց, Բարձր Հայոց Առաջնորդն, անտարակոյս իւր բազմաթիւ գրազմանց պատճառաւ, չը կրնար ընթեռնուլ մեր բոլոր գրադիտաց արտադրութիւնքն՝ որքան ալ սակաւաթիւ ըլլան. այս պատճառաւ ալ պիտի ներուի՞ն Նորին Գերապատուութեան ապագայ յանդուգն — չըսենք անիրաւ — դատաստանքն ի վերայ գրական երկոց եւ գրադիտաց, Մենք, որ մեր պաշտօնին բերմամբ կը ծանօթանանք Հայ գրականութեան ու գրադիտաց պատկան ամենայն իրաց, սրտատրոփ կու գանք անգամ մ'ալ ուրախակցիլ Շողեր ու Յօդերու դեռահաս այլ արդէն հռչակաւոր հեղինակին, որ իւր ֆռանսական քերթուածներով՝ Եւրոպացւոց առջեւ կը ներկայացնէ Հայերն իրբեւ ժողովուրդ մը գնահատող ու միանգամայն արաադրող Գեղեցիկն: Աղեքսանդր էֆէնտի փանոսեան՝ արժանանալով Ապուղնի՝ կ'արժանանայ եւ հայրենեաց:

Ե.

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԲԱՍԹԷՕՐ ԵՒ ԻՒՐ ԳԻՒՏՆ

Բոլոր հիւանդութեանց մէջ որովք կը տառապի մարդ-կութիւնն, միայն կատաղութիւնն մնացած էր ցարդ անդրդ-ուելի ընդդէմ զանազան եւ ամենայանդուքն ստամոմանց (traitements) :

Թոքախտն եւ խոլիւնցդեանին (cancer), որ այնքան մեծ կոտորած կ'ընեն ամէն երկրաց մէջ, կարելի եղած է, թէ-պէտ դուն ուրեք զժախտարար, բժշկել: Բոլոր բժշկիք կրնան օրինակներ տալ մեզ թոքախտաւորներու բժշկման, եւ բոլոր վիրաբոյժք՝ խոլիւնցդեանոյ կատարեալ արմատա-խման: Բայց կատաղութեան դալով, անոր բժշկութեան եւ ոչ մի դէպք ցարդ լուծած էր: Այնու յազազաւ դիւրարա-ցատրելի է այն յուզումն որ տեղի ունեցաւ ի մէջ գիտնոց՝ ի լուր կատաղութիւնն բժշկելու գիւտոյն: Եւ Ակադեմիոյ այն նստին թուական՝ յորում Բասթէօր ի յայտ ածեց իւր գիւտն՝ յաւէտ անջնջելի պիտի մնայ բժշկութեան պատմութեան մէջ եւ յաւէտ փառաւոր Գաղղիական գիտութեան համար:

1880ին էր, երբ Բասթէօր առաջին անգամ ձեռնարկեց իւր խուզարկութեանց. կատաղութիւնէ վարակեալ տղայ մը մեռնելով Թրուսոյի հիւանդանոցն՝ ժողովեց անոր թուքն եւ անջատեց միքրոպեան տարրն. բայց այդ միքրոպն, մինչ ցայնժամ անճանօթ եւ զոր կարելի է կարծել հիւանդու-թիւնն յառաջ բերողն, կատաղութիւն չէր տար: Յայնժամ Բասթէօր համոզուեցով թէ ժուհին (virus) միայն թքային ար-տադրութեան մէջ ստեղծանափակեալ չէր, սկսաւ զայն փրնտ-ուել ջղային կեդրոններու մէջ: Նա կը գտնէր զայն եւ կը ցուցնէր կարգ մը ներցայտմամբ (inoculation) թէ ուղեղն,

ողնայարի կոճղեղն, ծուծն ամբողջովին ժահրին բնակութեան կեդրոններ էին: Եթէ ջղային կեդրոններն ժահրաւորութեան գլխաւոր վառարաններն էին, էր չներցայտեցնել վաղվազակի ժահրն այնտեղ ուր կեդրոնացած է, կ'աճի եւ կը ներկայանայ իւր ամենամեծ զօրութեամբ. իրողութիւնք հաստատեցին այս կարծիքն. եւ յետ գանգաձակման՝ ուղղակի ներցայտեցրնելով խսեկեղցն (գանգին մէկ թաղանթը *dure-mère*) տակ՝ խուզարկուն ստացաւ մեթոտ մը ամենասուղ միջոցի մէջ կատաղութիւն աճեցնելու: Այս գործողութեան կատարումն յոյժ պարզ է. խաչաձեւ հատմամբ մը գանգն ի յայտ կ'աճուի եւ չաղափն ոսկեր վրայ դրուելով մի քանի գարձուածքով ծակ մը կը բացուի. ներցայտումն այն ատեն ի գործ կը դրուի գրեկով մը, լի կատաղական ժահրով եւ կը հաղորդուի խստեկեղցն տակ. յետ որոյ վէրքն կը կարուի: Այս առաջին յաջողութիւն անհուն կարեւորութիւն ունէր, այնու ղի եթէ հարկ ըլլար սպասել չաբաթներ, ամիսներ ընդմորթեայ ներցայտմանց արգելւնքն գիտնալով՝ գրեթէ անկարելի պիտի լինէր կանոնաւորապէս ուսումնասիրելու կարգ մը փորձերու միմեանց հետ ունեցած կապակցութիւնն. այսպէս կամաւոր կատաղութիւն մը կարելի էր ստանալ ամենակարճ միջոցի մը մէջ: Այժմ կը մնայր միայն ի գործ ածել նախնադոյն հմտութիւններն ժահրին տկարացման վրայ եւ յաջորդական մշակմամբ մարմնոյն մէջ տկարացնել կատաղական ժահրին ոյժն: Բասթէօր այս պահուս գտնուեցաւ դժուարութեան մը հանդէպ, ուստի ուրիշ մի ձեռնարկու կը ընկրկէր անշուշտ: Ածխոյ եւ հնտախտի ժահրերու նման կատաղական ժահրն եւս չէր մշակուեր. եւ արդարեւ ցարդ տեսնուած ժահրերէն տարբեր երեւութով ի յայտ կուգայր: Անկարելի լինելով անոր մշակութիւնն՝ զայն տկարացնելու համար Բասթէօր մտածեց ժահրին քանակութիւնն քիչցնել: Այսպէս չուն մը սլատուստեց մէկ հարիւրերորդամէր խորանարդ ժահրաւոր հեղուկով, ուրիշ մը՝ յիշեալ՝ քանակութեան $\frac{1}{100}$ մասով եւ երրորդ մը աւելի քիչով: Երեքն ալ կատաղութեամբ վարակուեցան, եւ դիտուեցաւ որ՝ այն որ ամենէն քիչ քանակութեամբ ժահր ընդունած էր՝ ամենէն

ստատկապէս վարակուած էր: Եթէ կարելի չէր կատարական ժահրն քանակութեամբ եւս տարացնել, անհոնոց տեսակին համեմատ կրնար տարբերիլ: Այսպէս եթէ չունէ մը կապիկի փոխանցուի կատաղութիւնն եւ յետոյ կապիկէ ի կապիկ, ժահրն կը տկարանայ հեազհետէ եւ եթէ զայն դարձեալ շան մը կամ ճագարի մը պատուաստուի մինչեւ իսկ գանգաճակմամբ, ազդեցութիւն մը չունենար: Նոյնպէս եթէ փոխանցուի շան մը կատաղութիւնն ճագարի մը վրայ, նշաններն ի յայտ կուգան յետ 15 աւուրց թիւման (incubation)• եթէ հեազհետէ փոխանցուի ճագարէ ի ճագար, ժահաւորումն կը պօրանայ թէպէտ թիւման տեւողութիւնն կը կտրճի եւ 25 անցքէ յետոյ 8 աւուր եւ 25 եւս անցքէ յետոյ 7 աւուր կը վերածուի• այս վերջին տեւողութիւն անխորիս կը մնայ որչափ որ ալ շարունակեմք փոխանցումն: Այս գործողութեամբ մեք տկարացեալ ժահր մը չեմք ստանար այլ աւելի զօրաւոր: Բայց եթէ առնումք նոյն ճագարաց ոսկրածուծերն եւ ենթարկեմք չոր օդոյ ազդեցութեան՝ կը տեսնեմք թէ ժահրաւորումն բեկորին մեծութեան եւ օդոյ բարեխառնութեան համեմատ ուշ կամ կանուխ կ'անհետի• ահա այդ ծուծին մէջ գոյացեալ ժահրն է տկարացեալն զոր անկարելի եղած էր մշակմամբ գտնել: Ամենատկար ժահրէն սկսեալ աստիճանաբար ամենազօրաւորով պատուաստուելով, անասնոյն գործարանք կ'ենթարկին կատաղութեամբ՝ զինուիլ ընդդէմ կատաղութեան:

Թողումք որ այս մասին սակաւիկ ինչ Բասթէօր խօսի• «Կարգ մը սրուակաց մէջ, որոց օդն չոր կը սրահուի բօթասի միջոցաւ, կախուած է եօթն օր քիմանե յետոյ զոյացած կասաղաքեկե մեռած ճագարի ոսկրածուծի կտոր մը• ամէն օր շան մորթոյն տակ գրեխով կը մուծուի ամլացեալ հեղուկն որոյ մէջ լուծուած է չորացած ծուծի փոքրիկ կտոր մը՝ սկսելով ամենահեռաւոր օրէն եւ հեազհետէ շարունակելով նոր եւ թարմ ծուծով որ այն ինչ մի կամ երկու օր սրուակին մէջ մնացած է: Այս պատուաստմամբ չունն անդրդուելի կը մնայ ընդդէմ կատաղութեան• այնպէս որ կարելի է անոր փոխանցել կատաղական ժահրն գանգաճակմամբ առանց ազդեցութիւն մ'ընելու:»

ինչ փորձ որ ի գործ դրուեցաւ անասնոց վրայ, նոյնն կարելի էր ընել մարդոց վրայ. զայս հաստատեց Բասթօր, երիտասարդ Մայքսթրըրի եւ հովիւ Ժիւբիլլի պատուաստմամբ:

Անցեալ տարւոյ Յուլիսին, Մայսթրըր, իննամեայ մանուկ մը, ծանրապէս խածուած էր կատաղի չունէ մը. վէրքերն, խորին եւ թուով տաանեւջորս, խածմանէն 12 ժամ յետոյ խարուած էին փենական թթուով (acide phénique), որոյ զօրութիւնն այս պարագայիս մէջ անբաւական էր: Երկու օր վերջ ներկայացուեցաւ Բասթօրի որ չվարանեցաւ 13 օրէ ի վեր չորացած ճաղարի ծուծով լուծեալ հեղուկովն պատուաստել զայն, հետեւեալ օրն 14 աւուր ծուծով եւ այսպէս հետզհետէ թարմ մինչեւ մի աւուր ծուծով: Գործողութիւնն պսակուեցաւ յաջողութեամբ. մանուկն բժշկեցաւ կատաղութենէ եւ ութ ամիսէ հետէ ըստ ամենայնի առողջ է: Կարմրցած երկաթով խարումն (cautérisation) կրնայ անվնաս ջնջել կատաղութեան ժահրին աղդեցութիւնն, եթէ ժամանակին տեղի ունենայ. այլ անհողութեամբ կամ պարագայից բերմամբ կատաղի չան խածմանէն յառաջ եկած ամենաչնչին վէրք մ'իսկ եթէ մոռցուի՝ վարակումն կրնայ մի քանի ամիսներէ վերջն եւս երեւան գալ: Մայսթրըրի վրայ եղած փորձերն նոյն յաջողութիւնն ունեցան նաեւ հովիւ Ժիւբիլլի վրայ, որոյ երկու ձեռքերն կատաղի չունէ մը խածատուած էին: Այս յաջողութեանց հաշակն ոչ միայն յեւրոպա այլ յԱմերիկա իսկ տարածուեցաւ ընդ հուս, եւ ահա Տր. Ֆրանք Պիլլինքսի առաջնորդութեամբ Ամերիկայէ չորս տղայք, չնորհիւ բացուած հանգանակութեանց եւ Թրանսաթլանթիք շոգենաւական ընկերութեան մարդասիրութեան, խածատմանէ 19 օր վերջ Բարիզ հասնելով անմիջապէս ներկայացան Բասթօրի: Արդէն խուռն բազմութիւն մը կատաղութեամբ վարակելոց, խնամքներ կը ստանային Բր. Կրանչէ որ ընդ հսկողութեամբ Բասթօրի պատուաստումներ կ'ընէր: Ժահրաւոր հեղուկներն աստիճանաբար կը ներկայացուին որովայնէն, գրեթէ մը միջոցաւ որոյ պարունակութիւնն է 1 հարիւրերորդամէդր խորանարդ. 14 տա-

րեկանէ վար եղողներու գրեխի կէս քանակութիւնն կը բաւէ :
Վարակեալք հազիւ ամենափոքր ցաւ մը կը զգան եւ ութ
կամ տասն օր տկար ժահրէն սկսեալ ամենազօրաւոր ժահրով
պատուաստուելով՝ անխուսափելի մահուանէ մը կ'ազատին :
Երեք հարիւրէ աւելի կը հաշուի այսպիսեաց թիւն , ընդ որս
այն չորս Ամերիկացի տղայք որք դարձած են իրենց հայրե-
նիքն ի մեծ հրճուանս նոցա ծնողաց եւ ընդհանուր հաստ-
րակութեան :

Բասթէօր մօտերս մատոյց իւր փորձերու արդիւնքն Գալ.
Ակադեմիոյ , եւ Եւրոպիոյ տէրութեանց կողմանէ կաղմեալ
մասնախումբեր ընդ հուպ կ'երթան ուսումնասիրել զայդ օգ-
տակար գիւտ : Եւրոպիոյ մէջ՝ հակառակ ռոտիկանութեան ա-
ջալուրջ հակողութեան եւ շանց կապեալ մնալուն՝ կատաղու-
թեան ախտն մեծ կոտորածներ կ'ընէ , ասոր հակառակ թէ-
պէտ թուրքիոյ մէջ շունք արձակ համարձակ կը թափառին
եւ ոչ ոք կ'արգիլէ նոցա արարքն՝ սակայն կատաղութեան
դէպքեր դուն ուրեք կը տեսնուին : Ասոր պատճառն մասամբ
կլիմային ազդեցութիւնն է եւ մեծ մասամբ շանց ազատօրէն
իրենց կիրքն յազեցնելն է . վերջին պարագայն ի մասնաւորի
ստուգուած է Եւրոպացի մասնագէտներէ :

Գ. Վ.

ԱՇԽԱՐՀ ԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԻՐՄԱՆԻԱ

Անկախ Պիրմանիա, զոր վերջերս Անգլիա իւր արդէն ունեցած Պիրմանական ստացուածոց հետ կցեց անուանապէս, այլ ոչ դեռ իրապէս, չըջատաւեալ է յԱրեւմտեց Անգլիական Պիրմանիայէ, ի Հարաւոյ Սիամէ եւ յԱրեւելից Չինաստանէ: Ամբողջ տարածութիւնն է իւր 500,000 քառակուսի հազարամէթր. իսկ բնակիչն Անգլիական դրաւումէն առաջ 4,000,000 ի չափ կը հաշուէին: Իրուատալի մեծ գետն, որոյ ափունք դեռ չեն ճշդուած, այլ որ անշուշտ Թիպէթէն կ'երնէ, կ'ուղէ զՊիրմանիա Հիւսիսէն ի Հարաւ, եւ կը թափի Մարթագանի ծոցը. նաւարկելի է մինչեւ Մանտալէ, որ է տէրութեան մայրաքաղաքն: Ամուր քաղաք մ'է սա, չըջատաւեալ պարիսպներով եւ փոսերով. փողոցները կանոնաւոր են, բայց տուները փայտաշէն եւ ագեղ, միայն անդ բնակող սակաւաթիւ Պարսիկք քարաշէն տուներ ունին, եւ քաղաքին հարուստները կը համարուին: Երկրին միւս գլխաւոր քաղաքք են Սվա, Պամօ եւ Ամարաբուրա:

Պիրմանիա ծովեզերք չունի, իւր ծովեզերքն ամբողջովին գրաւեց Անգլիա 1850ին, եւ այս պատճառաւ դեռ լաւ չէ ճանչցուած: Երկիրը շատ հարուստ է. հանքային մեծամեծ հարստութիւնք անգործածելի են մնացած. պղնձի, տրծաթի հանքեր կան վերին Պիրմանիոյ մէջ, ինչպէս նաեւ ոսկւոյ հանքեր որոց համար կը հաւատեն թէ Աւստրալիոյ հանքաց չափ կարեւոր են: Կը գտնուին նաեւ մեծ քանակութեամբ երկաթ, կապար, գրաքար (graphite), հանքածուխ եւ ծծումբ: Ունի բաւական կարեւոր աղբիւրներ քարելի, որ կը սպառի երկրին եւ Անգլիական Պիրմանիոյ մէջ: Պէտք է յիշել նաեւ

գոհարները, չափիղայ եւ կարկեհան: Հողային հարստութիւնք են արմտիք, լեզակ, ծխախոտ, թէյ եւ լոսհուէ:

Պիրմանք քաղցրաբարոյ ժողովուրդ մ'են եւ խիստ սա-
կաւալէտ. կ'աւրին բրինձով եւ սլանանով. ամբողջ կարա-
սիքնին կը բաղկանայ փոխաթէ մը: Իրենց այսչափ սակա-
ւաւէտութեան պատճառաւ հոգ չեն տանիր արուեստից եւ
վաճառականութեան, որք բողբոլին Չինաց ձեռքն են ան-
ցած: Կանայք կ'աւրին ամենայն ազատութեամբ, երեսնին
բաց, եւ արանց ամէն զուարճութեանց մասնակից կը լինին:
Պիրմանաց կրօնքն է Պուտտայականութիւն. իսկ թագաւոր-
նին է փեկուի(1) թագաւորաց ցեղէն, որոց հետ սլաոեբաղ-
մելով յաղթուած, եւ թագաւորնին անոնցմէ առած են:
Մինչդեռ Հնդիկք եւ Չինք ատելութեամբ կը վարուին Եւ-
րոպացւոց հետ, ընդհակառակն, Պիրմանք մեծ համակրու-
թիւն կը ցուցնեն անոնց:

Պիրմանիա Անգղիացւոց ձեռք անցնելով, մեծ ապագայի
կոչուած է, մանաւանդ Մանտալէ՝ որ կը գտնուի Թանկու-
նէն(2) ի Հարաւային Չինաստան տանող վաճառականական
մեծ ուղւոյն վրայ:

L. S. S.

(1) Մայրաքաղաք համանուն պետութեան գոր այժմ Անգղիացիք գրաւած են

(2) Վաճառաշահ նաւահանգիստ Անգղիական Պիրմանիոյ մէջ:

ՄԻՔԱՅԷԼ ԷՖԷՆՏԻ ՍԱԳՍՈՒՏ

Ա Ռ Ն Ա Ռ Ի Ն Ա

Երբ մեկնեցար, ամպ մ'էիր զո՛գ վարդագոյն.
Աչքդ ի ժըմիս, շողացր ճակատդ ըսպիտակ :
Վերադառնաս մեզ որպէս ամպ թրխագոյն.
Փոխան ժրպի՛ դառն արատուաց, ո՛հ, կայլակ .
Լուսոյ տեղ մութ , երգոց փոխան՝ ողբ ու կոծ ... :

Երբ մեկնեցար, ե՛ւ բոժն անտի մեկնեցաւ .
«Այժմ յերկինս է համակրելին Հիւսպոս : »
Հէ՛զ հօրեղբայրն, որում ոչ էր օտար՝ ցառ ,
Ո՛չ այլ շընչէր . իւր շիջանէ՛ր արփին հոս...
Եւ լայր Սօֆին , կոյս՝ որք կըրկին : Եւ դու, Նա՛ւ ,

Դու , փափկասի՛րս , որբուհւոյն չափ ըզգացիր
Անակրնկալ հարուածն : Ըզըեզ սիրէր յոյժ .
Ըզըեզ , փոքրիկ մանուկ աղո՛ւ շնորհածիր,
Սիրուն հօրայրն այնքա՛ն զըզուէր : Արդ , այն գոյժ
Ի յուշ ած. քեզ զըզուանքն անոյշ. եւ լացիր... :

Արատուես դեռ , մինչ յոսկր է նա վերածեալ.
Դեռ լաս , մինչ դեղ դալար ծածկէ գիւր դամբան :
Ա՛հ , քան ըզմեզ որք կենդանիքս եմք մնացեալ ,
Են օգտաւէս մեռեալք , մեռեալք բազմեալն .
Ոտք ճըմլեն խոտն , ոտկերք ծընին դալարիք :

Եւ... մինչ դալար՝ փոսն ըզգենու , մարդն ընդէ՛ր
Համակի Պուլս : Ո՛ Նառ , պատռէ՛ սեւ հանդերձդ ,
Ուռենին տես , արատուաթոր , կարեւէր .

Միթէ սե՞ւ են ոսքն իւր երկայն որպէս հերքդ :
« Մաման մո՛ւմ է » զոչէ մանկիկդ , եւ սոսկա՛յ . . . :

Են կաթին չափ ժըպիսն ու լոյսն հարկաւոր
Մանկան , որ բոյս մ'է , ոյր արեւն է մայր իւր :
Ա՛հ , ամպաւորդ , զբրժամաթախիծ , սրգաւոր ,
Պիսի սպանե՞ս Աննան՝ էակ բոցահուր .
Քու սէրդ պսպէ՞ս պիսի յայտնես առ հօրայր :

Կըրէր անուն Քերոբի , սիրս նո՛յն բարի .
Եւ իբր հրեշտակ ըսկափէ զրեզ . « Նառինայ՛ ,
Սուգն անպատեհ է , երբ ծաղիկ մը խամրի .
Թողու ծաղիկն հողոյն ո՛ր ինչ մահանայ .
Բոյրն իւր ու թոյր ու ձեւ կորչին երբեք ո՛չ . . . »

Ինասիլէ

ԳՐԱՍԷՐ ԱՏՈՍ

ԱՂԶԿԱՆ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐՆ

Երազ մը — Հրագդան . — Տը Սդաեւ , տը Լամառդին , Էտմօն Գառօ .
Բարկաստն ընթերցմունք . — Անձանօր ձրապարակագիր մը . Հայ եւ
Ֆոանսական լեզուներն . — Գարուն . — Երկրաչափութեան դաս մը :

Առ Մեղանիա

Մարտ 2

« Քունդ ան՛ւշ , երազդ բարին . » ըսէ՛ , Մեղանիա . զի քու-
նէս ելնելով գրասեղանիս սուջեւ նստայ : Կիրակի քունի օրն
է . — Թո՛ղ Անգլիական Օրացոյցն ըսէ թէ՛ արեգական օրն է :
Այն արեգակն . . . ալ բոլորովին չը տեսնուելու եղաւ . Քիթը
մեծցաւ , յորմէ հետէ գիտական Հանգիսի մը մէջ հրատա-
րակուեցաւ թէ՛ Արեգակն ստեղծեց գնդիկի : Ընդհակառակն՝
աւելի երեւնալու էր . մարդ իւր ստեղծած էակն , իւր ծոցէն

եղած զաւանն երեսի վրայ կը ձգէ՞. — Թէեւ մեր երկրագունտն ալ շատ սիրուելու զաւակ մը չէ, մանաւանդ բարոյասէս. Արեգակն օր կողմ նայի, եւ ցնցոտի մը, եւ մերկութիւն մը, եւ նուաստութիւն մը, եւ կախաղան մը, եւ փոս մը, եւ լարիւրինթոս մը չը տեսնէ. . . . Բայց երազս չը պատմեցի. մէյ մ'ալ ըտէ՛. «Բունդ անոյշ, երազդ բարձր:» Կարճ երազ է, գեղեցիկ երազ. — Պոսֆորին ափանց ամենէն լայն տեղը, քնար մը կ'երկննար Ասիական եզերքէն Եւրոպական եզերքը. քնարին թեւերուն վրայէն՝ սրք խժարուր կամ դաշնակալուր ձայներ կը հանէին՝ ժողովուրդ մը կ'անցնէր, որ ծերունւոյ մը պէս կը քայլէր, այլ որ շողուն ճակատ մ'ունէր. Ահա Հիւսիսէն արշաւասոյր քամի մը հասաւ, եւ քնար եւ ժողովուրդ ծովասոյց. . . եղան, չեղան՝ չը դիտեմ. Արթնցայ: Երազս անտարակոյս խորհրդաւոր պատկերն էր աղ-գային յառաջադիմութեան, որ սկսաւ կատարուիլ բանաստեղծներու ձեռքով. Այլ քամին. . . Արդեօք պիտ' ընդհատուի յառաջադիմութիւնն. արդեօք կորսնաս ճակատագրուած է մեզ: Սակայն երազով մը կը զբաղմ, որպէս թէ իրականութիւն մ'ըլլար: Կամքը քամիէն հզօր է. եթէ կամինք, կրնանք անընդհատ յառաջ ընթանալ: Կառն ըսելով անշուշտ որոշիչ պատճառներ կ'իմանամ. եթէ սոյն որոշիչ պատճառք (causes déterminantes) զօրաւոր չեն, ի զժժժ կամիմք:

3 նոյն

Շարաթ իրիկուան Արեւելին մէջ Հրազդան կայ եղեր: Ի՞նչպէս ուզքէս վրիպեր է. լաւագոյն Օրոտան կեանքն է՝ զոր գրած է Պարոն Ար. . . Հրազդան: Մեր նոր դրացին հարցուց ինձ թէ կարդացի՞ այս անդամ Օրոտան կեանքն. Արեւելիք փնտռեցի. Գոտայ Լէյլայի տակէն. ու թէեւ երկու օր անցած էր, սակայն կրնամ ըսել թէ՛ չնիկիս չնորհիւ՝ տաք տաք կարդացի զայն: Ի՞նչ ստատնայական ոգի. ի՞նչ խօլ զուարթութիւն, ջղային, անասելի, որ Պօլսոյ ամենէն մութ անկիւնէն, որ հեղինակին հոգւոյն ամենաթաքուն խորութիւններէն կը բղբի: «Հեղուկ յեղյեղուկ» ըսին այդ Հրազդանին համար: Արդարեւ: Այլ այդ գեաը դժոխքէն կ'ենէ:

քաղաքակիրթ աշխարհին չըջանը կ'ընէ. մանաւանդ. Ռապըլէի, մանաւանդ Ֆաուստի հայրենիքէն կ'անցնի. մանաւանդ Հանրի Հայնի, մանաւանդ Էտկաու Բոյի դերեղմանին քովէն կ'անցնի. եւ Հայ դրականութեան դաշտին վրայ ծաւալելով կը թաւալի անդունդը կը գլորի, նետի մը պէս շուտ շուտ, մորկի մը պէս մո՛ւլթ մո՛ւլթ: Եւ ինչ ճշմարտութիւններ, զորս մէկ ձեռքով կը ցանէ, միւսով կը ժողլէ՝ կարծես. քանզի վարչական խորհուրդն հոն է. Գամուկէսի սուրին նման գըլխուն վրայ կեցած է վարչական խորհուրդն — որ «սահաւնողական» է:

Տ ԵՈՒՆ

Գօռիկը լմնցած, Մեւնիա. Գառօգ կարդացիր. Լամառգինէդ յազեցած: «Հիւանդ եմ» կ'ըսես. Հապա ինչ պիտի ըլլաս, այդ տեսակ ընթերցումներով: Կ'երտես այն էականներն՝ որք կարդալ չը գիտեն, այն աղջիկներն՝ որք դըսրոց դացած չեն: Այլ յանցանքն ընթերցման չէ, յանցանքն ուսման չէ՝... Յանցանքն... ըսեմ... յանցանքը մօրդ է, որ գինի տալու տեղ, շատ անգամ աֆիօն կու տայ քեզ...: Գառօն ինչ կը սորվեցնէ մարդուն. Գառօն — որ Լիդուէն ալ քննադատելու յաւակնեցաւ — էտմօն Գառօն, Ռըվիո sե Տեօ Մօնսիլն այն մեծապանծ խմբագիրն, այն Սօւպօնի նուիրական դատախօսն, այն փաղաքշեալ կաճառորդն, այն անւնա՛հն՝ ի մի բան՝ դեռ ինք ուսանելու, եւ դեռ շատ ուսանելու պէտք ունի: Տիկին տը Սգալդ, ան ալ նախ իր ընդուն լու չը գիտէ, թէ եւ իր հանձարն այդ ագիտութիւնն արդարացնէ մուցնէ. այնուհետեւ Գօռիկով կամ նմանօրինակ գրքերով միայն կը սնանի միթէ միտքը. մտքին կտարեալ զարգացումն անտարակոյս գեղագիտութեան (Esthétique) ալ մշտուած կ'իմանայ, ուստի եւ պէտք է կարդալ Գօռիկն եւ ամեն գրականութեանց հրաշակերտներն՝ եթէ հնար է. սակայն ատենց հետ կարդալու է աւելի սնուցիչ, զօրացուցիչ, զարթուցիչ մատեաններ: Լամառգինն. ո՛հ, անտարակոյս, որպէս մեր Օտեան էֆէնտին հաշակած է հանապազ, որպէս Անգլիայ նոր դրադատք ալ այսօր կը խոստովանին, Լամառգին՝ բանաստեղծութիւնն իւր ամենազուտ եւ ամե-

նասուրբ նշանակութեամբ առնելով՝ յաւիտեան մեծագոյն բանաստեղծը պիտ' ըլլայ. Սակայն Լամառդին հաց չէ, գինի չէ. կաթ ըսէ՛, մեղր ըսէ՛, նեկտար ըսէ՛, բայց գինի ու միս ու հաց չէ Էրլիտի երգիչն, Լիմի հեղինակն, Եւրոպական գրականութեան հրեշտակն: — Անգամ մը կը նախանձէիր ինձ, զի մայրս ուղած գիրքս ինձ կուտայ: Արդարեւ նախանձելի եմ այս նկատմամբ: Երէկ աչք պտտցուցի Պ. Տաղաւարեանի Հիւսուածաքանութեան վրայ. եղիւս մը կարդացի Ամերիկացի Կրահամ Սըմսըրի Գօրիզգործես ետեզ ին բօլիդիզըլ ենս սօսայըլ սայեկնէն. Բաւական էջ Իվան Սէչէնօֆի Հոգեքանական ուսումնասիրութիւններէն. գլուխ մը՝ Վիւրծի Աստնական դրոքիւնէն. երգ մը Լուկրէտիոսէն. արարուած մը Շէքսպիրէն, եւ Յօր. Քիչ մ'ալ երաժշտութիւն ըրի. բայց յուզեց զիս երաժշտութիւնն. . . . Յանգագոյս դաշնակին առջեւէն արկղիկիս առջեւ փոխադրուած էի, եւ ձեռքս առած էի Ռիկ-Վեսայի հայերէն թարգմանութիւնն՝ այն երիտասարդին կողմէն. . . . Ո՛ւր գնաց, լի՛նչ եղաւ Հնդկիկն, ո՛վ իմս Մեքանիս. . . . :

8 նոյն

Ծրարդ ընդունեցայ երէկ իրիկուն: Կը յանդիմանես զիս որ շատ կը յոգնեցնեմ գլուխս. իրաւունք կու տաս ինձ, որ ըզքեզ կը քննադատեմ դրական ընթերցումներ շատ չընելուդ համար. եւ բերանդ վրայ չերթար ինձ հետ մեղադրելու մայրդ, որ անընտրողաբար գիրք կուտայ քեզ, եւ գրատունը գոնէ բաց չը թողուր որ դուն ընտրես: — Նոր դրացոյս վրայ որու խօսքն ըրած էի՝ տեղեկութիւններ կը հարցնես: Խորհրդաւոր մ'ալ այս է. բոլոր խորհրդաւորներն իմ դէմս կ'ենեն, Աստուծոյ աշխիւն մեռնիս: Այսչափ գիտեմ թէ հրապարակագիր մ'է. սակայն չը գիտեմ թէ հայ, տաճիկ կամ եւրոպական օրագրութեան մէջ է: Յոյժ դիւրակեցիկ չերելիւր. կ'երեւի թէ շատ բաներէ կը զրկուի, եւ դառնացած է. . . : Կը վախաքի միշտ եւրոպա գնալ եւ հոն մնալ. ամեն տարի յուսոյ նշոյլ մը ծագած ու մարած է: Ամեն օր չիջներ. Հռիփսիմէն՝ որ իր դէմի դրացին է՝ կ'ըսէ թէ տունը կեցած օրը կը գրէ ժամերով. յետոյ թուղթ գրիչ մէկդի կը նետէ,

գլուխն երկու ձեռքին մէջ կ'առնէ, եւ այդ դրից մէջ ան-
շարժ կը կենայ բաւական ժամանակ՝ ո՞վ գիտէ ինչ բանի վրայ
խորհելով. այնուհետեւ պատին առջեւ կ'երթայ եւ Ասիոյ
աշխարհացոյցի մը վրայ կը նայի, կը նայի, կը նայի. նայելն
յոգնելով ու յուզուելով ալ, իր մեծ թիկնաթուփին վրայ կ'եր-
թայ կ'իյնայ: Գիշերը չը գրեր, կամ դուն ուրեք. այլ կը
կարդայ. մերթ երկու անգամ կը կարդայ նոյն էջը, մասի-
տով նշաններ կ'ընէ էջին վրայ. մերթ աչքը միեւնոյն տողին,
միեւնոյն բառին վրայ կը կենայ, կը կենայ, խորիմաստ պար-
բերութիւն մը սեղեւը համար, կամ թէ միտքն աշխարհներ
կը պտտի բազմաոյց՝ աչքը հոն գրքին միեւնոյն կէտին վրան
անթարթ հանդարտ կեցած ժամանակ... — Շաբաթը գիշեր
մը մեզի կուգայ. աշխարհքի անտարբեր երեւոյթ մ'ունի,
բայց աշխարհքէն լուր ունի: Խօսելէ շատ չախորժիր. եւ
երբ խօսի, մերթ այնպէս կը թուի թէ խօսքին մասերը զատ
զատ տեղերէ, զատ զատ գաւառներէ կ'եկնեն եւ իրար կը
գտնեն իր շրթանցը վրայ. արդարեւ, սիրտ, միտք, հոգի,
ղգայարանք կը մասնակցին այս խօսակցութեան, որ հեշտին
չէ, այլ հեշտութիւն կուտայ մերթ, մանաւանդ երբ անձ-
նական տպաւորութիւններ յայտնէ: — Սոյն տեղեկութիւն-
ներս արդեօք պիտի դոհացնեն գրեզ. Ամեն պարագայի մէջ,
գիտցածս ըսի: Ինձ համար կարեւորագոյնն է նոր դրացունհի
մ'ունենալս. երկտասարդն, այո՛, քոյր մ'ունի, համեզ ու
համեստ աղջիկ մը, գլխուն զարկած, ճիտը ծուռ. հայր չու-
նի. մայրը տկար մ'է, թէեւ տկարութեամբն հանդերձ
կ'աշխատի. եղբայրը տխուր է ընդհանրապէս. կ'երեւի թէ
չարաչար աշխատանք հսկիւ կրնայ պահել ընտանիքն: Ե-
րանուհին կը խենդենայ եղբօրը վրայ. առտուն՝ երբ երթայ
աչքով անոր կը հետեւի. երեկոյին ճամբան կը սպասէ, եւ
երբ ուշանայ, ջերմեռանդն կ'աղօթէ:

Շատ չը կարդար այդ աղջիկը, բայց շատ կը զգայ,
բայց շատ կը մոտձէ. — երանի թէ մենք ալ նուազ կար-
դայինք եւ աւելի խորհէինք: Դաստիարակութեան եւ
առտնին տնտեսութեան վերաբերեալ գիրքեր կը կարդայ
մանաւանդ. մերթ կը թարգմանէ. բայց ինչ հայերէն: Մայ-

րենի լեզուն կը սկսիմ աւելի սիրել նոր դրացուհւոյն շնորհիւ . պարբերութիւններ, զորս հայ լեզուաւ անթարգմանելի կը կարծէի, այնպէս մը հայացուց որ սքանչացայ : Գուն ինչ աւելի սլտի գնահատես այս համակրելի հայկաբանուհին, զուն որ լաւ մշակեցիր մայրենի լեզուդ, Սեւանիւն : Ստեփան . . . անցեալ օր ինք ինձ հատուած մը բերաւ կտմս վիշ-լիյէ աը Լիւ-Առամէն, ըսելով որ ետ առնեմ խնդակցութիւններս հայ լեզուին գործածութեան մէջ իր ունեցած ճարտարութեանն համար : Ետ չառի . պէտք է խոստովանիլ թէ ոչ երանուհիին լեզուն, այլ Հայ լեզուն — այսինքն Հայ միտքն — աղքատ է դեռ, որպէս Չիլինկիրեան թշուառներու թարգմանութեան աւաջին տպագրութեան յառաջաբանին մէջ գրած էր : Ո՛ր աստիճան վերլուծականութեան հասած է ֆռանսական միտքն, ինչ երանգներ որոշելու ու բացատրելու կարողութիւն ստացած է, ինչ լեզու եղաւ այդ ֆռանսական լեզուն . գոգցես գրական Գալիֆօնիա մը գտնուած է . ոսկի կը թափի Գաղիական գրականութեան մէջ : Թող ըսեն թէ ֆռանսացիք հողագործութեան ու ճարտարութեան ու վաճառականութեան մէջ ետ մնացին իրենց սովորամոլութեամբ, անհատական նախագործութեան տկարութեամբ ու կառավարութեան տարապայման միջամտութեամբ, արհեստական կրթութեան պակասութեամբ, օտար լեզուաց տգիտութեամբ, համալսարանական դրութեան յուսութեամբ, եւն, եւն : Այդ ճշմարիտ է . բայց ճշմարտութեան դէմ կը մեղանչէ ո՞վ որ Գաղլիոյ գրականութեան յետադիմութեան վրայ կը խօսի : Ինչ արգասաւորութիւն, ինչ այլադանութիւն, ինչ ճոխութիւն, ինչ նրբութիւն, ինչ աւելն, ինչ տենդ նորաստեղծելու, ռամիկն ազնուացնելու կամ մանաւանդ ազնուականը ռամկացնելու, նոր հորիզոններ գտնելու, նոր խորութիւններ թափանցելու : Վիքդօն Իւկոյի համար ըսուեցաւ թէ փոխեց ֆռանսերէն լեզուն, նորէն ստեղծեց զայն . Վիքդօն Իւկոյին լեզուն պարզ է՝ նորերուն լեզուին քով . Վիքդօն Իւկոյին հինգ բառով կազմուած մէկ պարբերութիւնն որ հազիւ երեք բառով կրնայ թարգմանուիլ հայ լեզուին մէջ՝ նոր դպրոցի մատենագիրներուն գրչին տակ եօթ ութ բառով պարբերու-

Թիւն մը կ'ըլլայ դիտարկան դեղագիտական: Նորայրի բառա-
րանն անօգուտ կ'ըլլայ այս սլարագային մէջ: դրական դի-
տութեանց զարգացումն՝ հանձարին օժանդակութեամբ՝ պիտի
կրնայ միայն ճոխացնել հայ լեզուն եւ զայն վերլուծական գա-
ղափարաց արտայայտութեան ընդունակ դործել: Բայց ի՞նչ
չստ խօսեցայ...

9 նոյն

Գարնանամուտ: Նոր դարուն, նոր կեանք կը մալթեմ
քեզ, Մեղանիւս: Նոր ճաճանչներ հալածէին մուշն հոգիէդ:
Մեղամաղձութիւնն գքեզ թողնուր: — Եւէ՛ր: — ո՛հ, ո՛չ. սյլ,
նուազ թանձր, չը ճնշէր հոգիդ, եւ չը նսեմացնէր օրա-
գիրդ:

12 Նոյն

Անցեալ օր էլիզան եկաւ: Գանգատեցաւ իր վիպամուր-
թեանէն: «Չես կրնար երեւակայել» ըսաւ «թէ որքան տգէտ
եմ, երբ ուսեալ աղջկան համբաւ կը վայելեմ: Ի՞նչ ընեմ,
արդեօք ի՞նչպէս բժշկուիմ այս մուրթեանէն: Գիտութեան
գիրք մը կամ հանգէս մը կ'առնեմ, կէս երես չեմ կրնար
կարդալ: Խեղքս վիպասանութեանց վրայ է: Հարցուր ինծի,
ամենապարզ բան մը հարցուր: եւ սիտի շօշափեռ անհաւա-
տալի տգիտութիւնս:» — «Բայց ես քննի՞չ եմ:» — «Հար-
ցուր, կ'աղաչեմ: Թերեւս ամօթէս, այս անգամ, ալ որոշեմ
նօսման ձեռքս չառնել եւ լուրջ գրքեր կարդալ:» Խնդացի.
բայց ի՞նչ հարցնէի. նարինջ պիտի ուտէինք. սնակին մէջէն
հատ մ'առի, եւ հարցուցի մեր բարեկամուհւոյն. «Ահաւա-
սիկ գունաւ մը. գունտի մը վրայ ի՞նչ գիտես: Ի՞նչ է գուն-
տը:» էլիզան կասկարմիր կտրեցաւ. չորս դին նայեցաւ. ի
զո՛ւր. իր կարդացած հարիւրաւոր վիպաց դիւցաղնուհիք ի-
րեն օգնութեան չէին հասներ. խեղճ աղջիկ. ինձ աղաչեց
հուսի ուրեմն որ գիտցածս ըսեմ գունտին վրայ. «Գունտը
բոլորածեւ մարմին մ'է կոր մակերեւոյթով մը, որուն ամեն
կետերը՝ կեղոռն կոչուած ներքին կեանք մը հաւասարապէս
հեռու են: Կեղոռնէն մակերեւոյթը քաշուած ուղիղ գիծը
շառաւիղ կը կոչուի: Գունտի մը բոլոր շառաւիղներն իրարու
հաւասար են, որովհետեւ մակերեւոյթին բոլոր կէտերը կեղ-

րոնէն հաւասարապէս հեռու են : » Աչակերտուհիս մտիկ կ'ընէր , բայց՝ յայտնապէս՝ չէր զուարճանար . իսկ իմ կատարած դերս ինձ ծիծաղելի կը թուէր . շարունակեցի , բարեկամուհւոյս օգտին համար . « Շրջանակի մը մէկ կեանքն միւս կէտը քաշուած ուղիղ գիծն՝ որ կեդրոնէն կ'անցնի՝ տրամագիծ մ'է . եւ գունտի մը բոլոր տրամագիծներն իրարու հաւասար են » . Նարինջս գանձակով երկու հաւասար մասերու բաժնեցի . եւ կէտը տալով էլիզային՝ հարցուցի թէ՝ այն կէտն ի՞նչ կը կոչուէր . նորէն կարմրեցաւ հիւրս . կարծեցի թէ՝ հիւրասիրուած թեան օրինաց դէմ կը վարուիմ , եւ սկիայ նարինջս ուտել Մինեօնին երգն երգելով

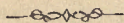
Connais-tu le pays où fleurit l'oranger ?

էլիզա նոյնն ըրաւ մեքենարար . եւ ի՞նչ տանջանքէ ազատեցաւ : Ալ չը գիտեմ թէ՝ վիպամոլութենէն բժշկուեցա՞ւ կամ պիտի բժշկուի՞ :

ՆՈՒՐԱՆԻՍ

ՄԱՏՈՒՆՔ ԿՈՒՍԻՆ

Անճառ, աննըման, ջինջ եւ անապակ
 Մատունքդ, ոյց վայլէ ոսկի գաւազան,
 Բանան դրունքն ամէն սրսից ամրափակ,
 Երբ շողան աչերդ, լուսո՛յ աւազան,
 Անճառ, աննըման, ջինջ եւ անապակ :

Մատունքդ, ոյց վայլէ ոսկի գաւազան,
 Քնքոյշ գերդ բամբակ, նուրբ են գերդ պրտու.
 Այլ ըսէ՛ ինձ, Կո՛յս, ո՞ր վայրի գազան
 Փոխ Տըւաւ քիզ իւր ճիրաններն հասու,
 Մատունքդ ոյց վայլէ ոսկի գաւազան... :

Բանան դրունքն ամէն սրսից ամրափակ,
 — Որպէս չարագործք՝ խորսակեալ արկեղ, —
 Միշտ արծարծելով բուռն սիրոյ պապակ,
 Այլ յաւէ՛ս թողլով անդ անբոյժ մի կեղ,
 Բանան դրունքն ամէն սրսից ամրափակ... :

Երբ շողան աչերդ, լուսո՛յ աւազան,
 Հոգիք — խօլ թիթռունք — կ'ընթանան առ քեզ.
 Այլ մէ՛ն մի ակնարկդ, հո՛ւր զարմանազան,
 Կը լափէ մի սիրտ սիրո՛յ ողջակէզ
 Երբ շողան աչերդ լուսոյ աւազան... :

Անճառ, աննըման, ջինջ եւ անապակ
 Հոգիս երբ անցնի աշխարհիս սեմէն,
 Կո՛յս, Թո՛ղ զազաղիս՝ նեղ, կարճ ու ճափակ
 Կափարիչն ալ՝ քո՛ւ մատունքդ գամեն
 Անճառ, աննըման, ջինջ եւ անապակ... :

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ Գ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Վերջին տարիներս, ֆաղաքական տնտեսութեան կարեւորութիւնն սկսաւ մեր երկրին մէջ, մեր ազգին մէջ ալ ըզգալի լինել:

Պետական եւ ազգային վարժարանաց ոմանց յայտադրաց մէջ մուտ գտաւ ֆաղաքական տնտեսութեան ուսումն, մինչ միւս կողմանէ հաստատուիլ սկսան եւրոպական տնտեսական կամ շահակցական ընկերութիւնք՝ որք անդամներ ունին այսօր Օսմանեան պետութեան մէջ բնակօղ ամեն ժողովուրդներէն ալ: Պետութիւնն հաստատեց՝ բաւական տարիներ յառաջ՝ կոնայութեան արկղ մը (էմնիյէք սաւսըղը), որ յուսալի է թէ մօտաւոր ապագայի մէջ ի գաւառս ճիւղեր ունենայ յօգուտ ժողովրդական դասուց: Իսկ եթէ Հայ ազգն՝ հակառակ բաղձանաց հոգեւոյս ներսէս Պատրիարքի՝ չ'ունեցաւ — կամորպէս Հրահատ պիտ'ըսէր — թուղթի վրայ միայն Տնտեսական Միութիւն մ'ունեցաւ, այսօր՝ նոյն գրագէտին բառերով՝ կրնայ ըսուիլ թէ « գետնի վրայ » ունի Արեւելեան տնտեսական Միութիւնն, որ առաջին գումարումն հայկական ու բնական ամանորին օրն յԱզգային Մատենադարանին տեղի ունեցաւ իննսունէն աւելի անդամակցաց ներկայութեամբ(1):

Ո՞վ է այդ Միութեան հիմնադիրն: Այլ, որովհետեւ եղելութիւնք անձերէն նախագաս են Ընկերաբանութեան մէջ, հարցնենք նախ թէ ի՞նչ կերպով ծնունդ առաւ եւ ի՞նչ նըպատակաւ կազմուեցաւ Արեւելեան տնտեսական միութիւնն: Այս հարցման մասամբ պատասխանեցինք, երբ խօսեցանք վերջին տարիներուս մէջ առ մեզ տնտեսական գաղափարաց տակաւ ծաւալման վրայ: Այժմ, մինչ մեծն Բագրատունի հին հայերէնով Հայկ դիւցազն կը գրէր եւ անմուացն Գաթըրճեան Բառուէս կը թարգմանէր, անդին ուրիշներ ալ՝ Արիւտոտէ-

(1) Տեղւոյն անվիւթեան պատճառաւ ապաժաման ընկերք դրան մէջ մնացին:

լով եւ Ատամ Սմիթով սնած՝ տնտեսագիտական ճառեր կամ դասագրքեր կը հրատարակէին . մինչ Չամչեան ու ինձիճեան կը պատմէին տնցեալն , այլք կը զրազէին ներկայով , կը խորհէին թէ ինչպէս հնար էր բարւոքել ազգին վիճակն : Ամենէն աւելի գործնական մտքի տէր անձինք , որք յեւրոպա տնտեսական զարգացման հանդիսատես դառնաւ էին , խորհեցան թէ տնտեսական ոգւոյն զարգացումն ու տնտեսական հաստատութեանց ծաւալումն ումէն բարեկարգութեանց հիմ պիտ' ըլլային : Յորժամ մտաց մէջ այսպիսի պատրաստականութիւն մը կայ , յորժամ տարերք գոյացած են արդէն , յայնժամ անհատ մը , ամենէն աւելի հզօր միտք ու հաստատամտութիւն կամ յանդգնութիւն ունեցողն , հանրային մտածումն ի գործ կը թարգմանէ , տարերքն ի մի կը հաւաքէ , եւ կը կազմաւորէ — Միութիւնն : Հաստատութեանց ծնունդն , ընկերութեանց կազմութիւնն այսպէս կ'ըլլայ : Այսպէս կազմուեցաւ Սրբեւեբեան Տնտեսական միութիւնն ալ :

Ի՞նչ է նպատակն : Խնայութեան , տնտեսութեան վարժեցնել աշխատաւոր դասերն . անդգալապէս կալուածատէր ընել անստացուած մարդիկն . եղբայրութեան մեծ դառնափարն Ք'ւս առաւել ծաւալել եւ արդիւնաւորել : Անձուկ կերպով իրարու կապակցութիւն ունեցող բաներ են ասոնք : Որպէս ժողովարութեամբ կ'աւելնայ կամ կ'երկարի մարդուս կեանքն , նոյնպէս տնտեսութեամբ կ'աւելնայ մարդուս դրամագլուխն : Եւ երբ ի շնորհս տնտեսութեան՝ մարդիկ նուազ իրարու կարօտ ըլլան , աւելի կը սիրեն զիրար . անստացուածն ատելութիւն կը սնուցանէ ստացուածատիրոջ դէմ — անտի ընկերային յեղափոխութիւնք յեւրոպա . Տնտեսական ոգիէ եւ դաստիարակութեանէ զուրկ մարդն՝ օգիլի , խաղի , զբօսանքի կու տայ թողակին կամ շահին մէկ կարեւոր մասն . այնուհետեւ առնի , տեղի , պտտուոյ , վարկի , համբաւի տէր մարդոց տեսիլն անհանդուրժելի կը թուի նոյն , եւ ընկերութիւնն անիրաւ . — Տնտեսագիտաց օրագրին խմբագրաց մին դիտողութիւն կ'ընէր անցեալ օր թէ՛ գործադուր ընող կամ ընելու յորդոր կարգացող անձինք ամենէն աւելի վարժ ընդունող եւ ամենէն աւելի մախօղ գործաւորներն են : — Ահա ինչ

նպատակ ունի Արեւելեան տնտեսական միութիւնն, որ ամեն ազգէ անդամներ կ'ընդունի եւ արդէն ունի. ահա ինչ չարեաց առաջն առնելու կոչուած է սոյն ընկերութիւնն, որ, օրն յիսուն փարայ առնելով ընկերէն, փոխարէն տուն մը պիտի տայ նմա նոր՝ պարտէզով ու թերեւս բաղնիքով. եւ դեռ այնքան նիւթական եւ բարոյական առաւելութիւններ ընկերաց պիտ'ընծայէ (Տէս Կանոնագրին չորրորդ եւ հինգերորդ յօդուածներն) :

Անտարակոյս սոյն ամենակարեւոր ձեռնարկին վրայ վերադառնալով պիտի խօսինք այս Հանդիսին մէջ, ում ջանացած ենք յաւէտ անկողնակալ եւ ամեն օգտակար ձեռնարկի նկատմամբ քաջալերական դիրք մը տալ՝ հակառակ պարբերական հրատարակութեանց ունանց : Սակայն միթէ պիտի կնքէի՞նք սոյն յօդուածն, առանց անուանելու Տնտեսական միութեան Հեղինակն : Ոչ երբեք : Այլ, որպէս ըսինք, գործաւորն նուազ կարեւոր է գործէն. ուստի եւ գործէն յետոյ ծանօթութիւն կու տանք գործողին վրայ : Արեւելեան տնտեսական միութեան հիմնադիրին է Յակոբ Արշակ էֆէնտին Ազգային Մատենադարանին հիմնադիր : Այս արտղոսովն եւ իւր երկարամեայ երեսփոխանութեամբն արդէն հանրածանօթ տնձ մ'է դա : Մեզ ազգական ըլլալով, գիտեմ թէ տանեւութ տարիներէ հետէ գիշերուան ու ցերեկուան մտածումն եղած է Տնտեսական միութեան հաստատութիւնն : Իբրեւ վաճառական, Եւրոպիոյ եւ Ասիոյ բազում երկիրներն այցելած ըլլալով, բազում ծանօթութիւն ու փորձառութիւն ունի. եւ եթէ Ասիոյ մէջ ուսումնասիրած է ժողովրդեան պիտոյքն, Եւրոպիոյ մէջ քննած ու զննած է ժողովրդեան զարգացման ու բարօրութեան ամենէն աւելի նպաստամատոյց հաստատութիւններն : Եթէ ոչ այսպիսի անձ մը, հապա ո՞վ պիտի հաստատէր Տնտեսական միութիւնն : Առ այժմ կը մնայ մեզ մադթել զի կատարեալ յաջողութիւն գտնէ գործն, որ հիմնադրին ակնկալութենէն վեր ընդունելութեան արդէն արժանացած է՝ առանց ծանուցման. միայն իմաստասիրական Շարժում ծանոյց երբեմն թէ Յակոբ Արշակ ընկերային վերանորոգում մը կատարելու բնութիւն ունեցող գործի մը պիտի

ձեռնարկէր: Միութեան առաջին գումարման մէջ, երբ հիմնադրին շնորհակալութիւն առաջարկուեցաւ, Յակոբ Արշակէֆէնտին ցոյց տուաւ Գարակէօզեան Գրիգոր Էֆէնտին, ում ընկերք նոյնպէս շնորհակալութիւն յայտնեցին այն աջակցութեան համար զոր հաճած էր նուիրել առ հիմնադիրն Արեւելեան տնտեսական միութեան:

Ե.

ԳՈՐԾՔ ԵՒ ԳՈՐԾՈՂՔ

26 Vours 1886

Սիրելի ընթերցող, դիտած ես արդեօք թէ ամէն կրօնական ժողովոյ առաջին գործն եղած է շրջաբերականներ ուղղել առ տեսչութիւնս աղգային հանրական ու մասնաւոր վարժարանաց՝ տեղեկանալու համար թէ որ աստիճան խնամք կը տարուի նոցա մէջ կրօնից ուսման եւ թէ այդ ուսումն որոց ձեռքով եւ ինչ դասադրոց միջոցաւ կ'աւանդուի. մանրամասն ծանօթագրեր կը պահանջուին ստիպողութեամբ, այցելու քննիչներ կը պատին թաղէ թաղ, դպրոցէ դպրոց, եւ պատրիարքական պաշտօնադրեր կ'ընթերցուին եկեղեցեաց բեմերէն: Սուրբ աւիւն մ'է որ կը բղխի Գումգաբուլի պատրիարքարանէն եւ հովմայոյի մը նման կը սլուռուկի Պոլսոյ բոլոր թաղերուն վրայ: Ներկայ կրօնական ժողովն, որ Նար-Պէյ Սրբազանի ատենապետութիւնը վայելելու պատիւն ունի, քիչ մ'աւելի հեռուն մընց այդ եռանդն, յատուկ պաշտօնագրերով պատուիրեց վարժարանաց տնօրէններուն, ուսուցչաց, աշակերտաց եւ անտեղծներուն հինգ տաղաւարաց անպատճառ հաղորդուիլ, ամէն առաւօտ եւ ամէն չաբաթ երեկոյ եկեղեցի երթալ, եւ հաւատաքննական ատենի մը հաստատութիւնը ծանուցանելով՝ խստիւ պահաճեց արտաքսել հայ դպրոցներէ ամէն տեսուչ եւ ուսուցիչ որ թերեհաւատութեան կասկած տուած լինէր բանիւ կամ գրով: Խօսքէն

ուզեալ անցնիլ ի դործ, նորա Գեր. Ատենապետն Աղգային ժողովոյ բեմէն ամբաստանեց Պոլսոյ կարեւոր թաղերէն միոյն վարժարանին տեսուչն որ «տարվինականութիւն կը սովորեցնէ իւր աշակերտաց». ամբաստանեց նաեւ մի այլ կարեւոր թաղի վարժարանին Հոգաբարձութիւնն որ «այլաիրօն Հայու մը յանձնած էր կրթական պաշտօն» : Այս վերջնոյն մասին մինչեւ իսկ վէճը սաստկացաւ, եւ քիչ մնաց որ Սրբազան Պատրիարք Հօր երկու ձեռներն (որպէս նորին Սրբազնութիւնն կ'այլաբանէր Ս. Ծննդեան պաշտօնական ընդունելութեան օրն) փոխանակ զիրար լուարու՝ գիրար փշրէին : Ուսումնական խորհուրդն ալ այսպիսի ուղղութեամբ ստացաւ հրահանգներ եւ աչքը չորս բանալու հրահարուեցաւ :

Զարմանալի բան չէ՞ Կրօնական ժողովներու այս պարբերական իրարանցումն, նա մանաւանդ ներկային ցոյց տուած ծայրագոյն նախանձախնդրութիւնն : Անշուշտ, չէ կարելի ուրանալ թէ Կրօնական ժողովոյ մը պարտականութիւնն է ուղղորդութիւն ընծայել աղգային դպրոցաց մէջ Կրօնական զգացման մշակութեան, փոյթ ունենալ որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սիրոյն եւ յարգանաց մէջ մեծնայ մատաղ սերունդն . բայց կը զարմանամ տեսնելով այդ բուռն յեղակարծ ոգեւորութիւնն որ ամէն Կրօնական ժողովոյ ընտրութենէն յետոյ կը նորոգի, իբր այն թէ անհաւատութիւնն ողողած լինէր մեր վարժարաններն, իբր այն թէ նոքա եկեղեցւոյ դէմ կանդենալ մէկ մէկ մարտիոցներ լինէին, իբր այն թէ ուրիշ ըներու բան չունենար այդ սրբագումար ժողովն : Կը զարմանամ թէ ինչո՞ւ այդ պատկառելի մարմնոյն սրբազան նախանձայուզութենէն կը վրիպին այն հայկազն մանկունք որք դուռդադուռ կը յաճախեն ամէն օր օտարակրօն վարժարաններ, կամ իբրեւ գիշերօթեայ ուսանող կ'աշակերտին անոնց աւելի բազմութեամբ քան աղգային յարկերու : Զարմանքդ, սիրելի ընթերցող, զայրոյթի չի՞ փոխուիր երբ խնամաւ թէ այդ օտարակրօն վարժարանաց մէջ նոյն իսկ այդ սրբազան Հարց միջնորդութեամբն ու յորդորանօք դրուած աշակերտներ ու աշակերտուհիներ կան : Հայ

-եկեղեցական կրթութեան այն աստիճան նախանձախնդիր կը ներկայանայ Պերճաշնորհն, եւ չի վարանիր իւր ձեռքով Հայ օրիորդի մ'առջեւ բանալ դռներն մի այնպիսի դպրոցի ուր ինկող դեռահաս Հայուհին ի զուր պիտի լսէ եւ ի զուր պիտի տեսնէ հեռուէն ազգային եկեղեցւոյն զանգակն, ի նանիր իւր մատաղ երեւակայութեան մէջ պիտի յառնեն կանգնին այն նուիրական հայրենի խորաններն որոց առջեւ աղօթած է այնչափ անգամ. ո՛չ ոք պիտի լսէ իւր հաւաքանաց, եւ պիտի տանին զինքն մի ցուրտ սրահ ուր ամէն ինչ օտարութիւն կը բուրէ, ուր ընտանեաց եւ հայրենեաց սիրոյն մէջէն չերեւիր Աստուած իւր աչքերուն...

Մեր ազգային վարժարանք, մեծաւ մասամբ կիցք ազգային եկեղեցեաց, արդէն մի են նոցա հետ: Մեր ուսանողներն են որք՝ իրեւ ժողասաց ու ճայնաւոր մանկունք՝ կրուպասաւորեն նոցա մէջ. հոն նոքա մկրտուեցան. հոն իրենց մարց գրիւբրուն մէջ բերուեցան յաճախ՝ նոյն իսկ դեռ ստանդիաց մանուկ. հոն իրենց հայրն առաջնորդեց զիրենք բռնելով իրենց ձեռքէն՝ անմիջապէս որ կարող եղան քայլ ժողսել, եւ անկէ ի վեր քանիցս եկան հոն աղօթելու, երգելու, յախշտակուելու: Պատանին, իւր հոգւոյն բնական տրամադրութիւններովն արդէն եկեղեցւոյն սիրահար, պիտի ապշէր եթէ հասկնար այդ քու թուղթդ, եւ քանի՛ քանի՛ եկեղեցականաց իրաւունք պիտի ունենար ըսելու, «Եւ դու ո՞ւր էիր, երբ իմ աղօթքս կ'եղնէր առ Աստուած:» Բայց ենթադրենք թէ կրօնական զգացման նուազումի յայտնի ու վտանգալի նշաններ դիտած լինի մեր կրօնական ժողովն ազգային վարժարանաց մէջ, ուսուցչաց եւ ուսանողաց վրայ, եւ իրաւունք ունենայ յուղուելու. սակայն կը կարծէ՞ թէ բաւական լինի յայնժամ մի միայն արարողութիւններու անթերի կատարումն, զոր կը յանձնարարէ այնպիսի վստահութեամբ: Կրօնական ժողովն կը թուի խորհիլ թէ կրօնքն արարողական խնդիր է. բաւ է որ դաստիարակք եւ ոչալիւրաք պարտաւորին սրտեալ օրեր յաճախել յեկեղեցի, պարտաւորին տարին հինգ անգամ հաղորդուիլ, եւ ահա պիտի հանգարտի իւր սրտին յուզումն եւ պիտի հեռանայ

վտանգն որ մոտալուռ կը կարծուէր: Բայց, մինչդեռ մարմինն կը կատարէ այդ պատուէրներ, եթէ հոգին չէ համուռած, ի՞նչ պէտք է ընել: Պէ՞տք է գոհանալ անոնցմով եւ այդ կերպ հասկնալով կրօնն՝ առաջնորդել զմարդիկ կեղծաւորներ լինելու. պէ՞տք է՝ անտես ընելով հոգին՝ կրօնքը տակաւ առ տակաւ դարձնել կեղեւի մ'որոյ մէջէն ինկած է պտուղն, մեքենայներ տալ Աստուծոյ երկրպագու. այն ատեն է՛ր չհաւնինք չինական սօնազին ալ որ փոխանակ աղօթելու՝ դրանի մը վրայ փաթթուած եւ աղօթից շարք մը սլարունակող թղթեայ ժապաւէնն քակելով կը շառանայ. բայց Աստուած հոգւով եւ ճշմարտութեամբ երկրպագողներ կ'ուզէ. կրօնքը ներքին համոզումի գործ է մանաւանդ. հարկ է մտքերը նուաճել, սրտից տիրել:»

Հոգիներ գրաւելու, համոզումներ գոյացնելու համար համոզեալ եւ լուսաւորեալ հոգիներ եւ աւիւնոտ լեզուներ հարկաւոր են, իսկ Կրօնական ժողովն, որ կրօնից ուսուցումն կրօնականաց մենավաճառն ընել կը ձգտի, քանի՞ այսպիսիներ կարող է ցոյց տալ մեզ իւր նշանակած դաստիարակաց մէջ, նոյն իսկ բոլոր եկեղեցականաց մէջ: Գիտէ՞ արդեօք թէ՛ այդ դաստիարակներէ շատերն յառաջադէմ ուսանողաց առջեւ՝ փոխանակ սլաւոսեւրի հանդիսացնելու զկրօնն՝ դժբախտաբար աննպաստ գաղտփար միայն կրցած են տալ, վասն զի գիտութեանց հիւթովն սնանող մտքերու դիմաց անբաւական են լոկ մեքենայէս իւրեանց քրիստոնէականը բերնուց գիտցող ու յեղյեղող անձինք: Նախ օր քան զօր կը սլակսի ճշմարիտ եւ անկեղծ եկեղեցականաց թիւը. շատեր եկեղեցական ասպարէզ կը գրկեն իբրեւ ասպարէզ մ'ի մէջ այլ ասպարիզաց, առանց կոչման, առանց ներքին կենդանի հաւատոյ, առանց ունենալու ոգի անձնութեան, այլ չահու, հանգիստ կեանքի եւ պատուոյ ու փառքի լոկ աշխարհային ակնկալութեամբ: Շատ քիչերն են անոնք ալ որք, իրենց միտքը գիտական ու գրական կրթութեամբ պարարած, ընտել են դարուս գիտութեան եւ իմաստասիրութեան սկզբանցն ու շարժման, նոցա հետ կ'ըսած են կրօնի վարդապետութիւններն, թեր ու դէմ նշանաւոր վիճաբանութիւններն ընթեր-

ցած եւ նախապաշարումներէ զերծ՝ քրիստոնէութեան ճշմարիտ ոգւոյն ու փիլիսոփայութեանը թափանցած, կարող են գիտակցաբար պաշտպանել կրօնքն եւ մոքերու վրայ զօրաւոր ներգործութիւն մ'ի գործ դնել: Ի՞նչպէս ուրեմն մնացեալք պիտի կրնան քարոզել ճշմարիտ կրօնն, ձեւոյ ու արարողութեանց տակ ծածկեալ ոգին վեր հանել, Քրիստոնէութեան ու Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վսեմութիւններն բացատրել, մինչ հաւատոյ ջերմեռանդն խանդի, ընդհանուր մոռալոր զարգացման հետ կը պակսի գրեթէ յաճախ հմտութիւնն աղբային եկեղեցւոյ պատմութեան: *L'habit ne fait pas le moine*. Բաւական չէ մէն մի դպրոցի մէջ ունենալ կրօնական մ'ի իբրեւ դասախօս կրօնի, ինչպէս բաւական չէ մէն մի եկեղեցւոյ ըմբի վրայ տեսնել եկեղեցական մը քարոզչի անունով: Խնդիրն այն է թէ այդ անձ գիտէ՞ լաւ ինչ որ պաշտօն ունի ուսուցանել, կը հաւատայ ի խորոց իւր սրտին իւր քարոզածներուն, եւ մանաւանդ, զի կրօնի սքիւն է բարոյականն, կը ցոլայնէ՞ իւր վրայ քրիստոնէական առաքինութիւններն: Լաւ կը յիշեմ, կղերականաց բարոյականին վրայ խօսելով, մի օր, հոգեւոյս ներսէս վարժապետեան, Պատրիարքարանի դահլձին մէջ, խօսքն ուղղեց առ բարձրատիճան եկեղեցական ոք եւ ըսաւ. Մէկ օրինակը լաւ է քան հազար պերճախօսութիւն: Ո՛րչափ իրաւունք ունէր. զի ի՞նչպէս կարելի է չգայթակղիլ, ի՞նչպէս կարելի է կրօնէ եւ եկեղեցիէ միանգամայն չցրտանալ, երբ մարդ այնքան քստմնելի բաներ կը լսէ կրօնի պաշտօնեայնէրու վարուց ու բարուց նկատմամբ, այնքան ամօթալի վարմանց ալ ականատես կը լինի:

Երբ մէկ կողմէն կրօնական ժողովն այնքան նախանձախնդիր կ'երեւի Հայ եկեղեցւոյ վարդապետութեանց անթերի ուսուցմանն ալ եւ զայդ միայն կղերին յատուկ պաշտօն կը համարի—իւր այն թէ չգտնուէին իւրեանց կրօնն ու եկեղեցին քաջ ճանչող աշխարհականներ—, է՞ր ապա, երբ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վտանգեալ իրաւանցն ու անկախութեան կենսական խնդիրը ծագեցաւ եւ յուզեց ժողովրդեան խիղճն, կարեց իւր բերանն ու նստեցաւ զաքարիական լու-

Թեամբ, թողլով աստարէղն աշխարհականաց. մանաւանդ թէ ինչո՞ւ, բայց ի մէկ երկու անդամներէ, առանց ո՞ր եւ է ընդդիմութեան ու դիտողութեան ընդունեց գործուած բռնաբարումն ու համբուրեց Եկեղեցին հարուածող աջն, եթէ նոյն իսկ ինք չհրաւիրեց, գէթ կարեւոր տարրն իւր մէջէն, այդ բռնաբարումն, գոհացնելու համար անորակելի կրքեր, որպէս կը սլատմէ համբաւն ու կը հաւաստեն իրազեկ անձինք։ Ողբա՛մ ողբա՛մ գքեզ, ո՞վ Հայաստանեայց Եկեղեցի։ Եւ սակայն ինչ մեծ աղմուկ, ինչ տագնապագոյժ բողոքանք, երբ ուսուցչին մէկը Տարովինի՝ անունն է արտասանեց... Բայց կը մոռնամ արդի կրօնական ժողովոյն ուրիշ կարեւոր գործերն։ Ո՛չ միայն դպրոցաց, այլ եւ հանրութեան մէջ կը տեսնէ նա կրօնային զգացման թուլութեան նշաններ եւ կը փութայ դարմանել. ասպացոյց իւր չըջարեալականներն առեկեղեցիս որոյմով կ'արգելու նա կանանց մերձենալ մկրտութեան աւազանին, կ'արգելու մեռելոց մարմիններն երկար ճամբով տանիլ ի գերեզման, կ'արգելու սուգ բռնել եւ ողբ կոծ ընել ննջեցեաց վրայ. արդիւած էր, դիտենք արդէն, անարժան մարդոց վրայ դամբանախօսել, թէպէտ այս արգելից դէմ նոյն իսկ իւր անդամակիցներն են առաջին գործողներ։ Ահա՛ բարեկարգութեան հրահանգներ, ահա՛ անսուտ գրաւականներ այն անկեղծ հոգածութեան դոր ունի ժողովրդեան մէջ անաղարտ տեսնելու քրիստոնէական կրօնի ոգին ու բարոյականն։ Կ'ասլի մարդ, եւ կը գոչէ. Բայց ո՞ր դարու մէջ կ'ապրիմք, բայց ինչո՞ւ զմեզ վարող մարմիններն ա՛յսքան նանրախոհ են։ --Ո՞չ ասլաքէն անցեալ օր ալ Ազգային ժողովոյ մէջ կօշկի խնդիրն յուզեց վիճարանութիւն մ'որ ժամ մը տեւեց եւ սալայատակներու մաքրութեան աւաճ ու կենսական կարեւորութիւնն փաստարանեցին լուրջ անձեր առեկեղեցականք։ Կրօնական ժողովն կը կարծէ Աւետարանի ոգին սլաշտպանել հեռացնելով կանանց սեռն աւազանէն. թէ եւ մեզ նման թշուառ մահկանացուներու ներելի չէ պրպտել այսպիսի խնդիրներ, բայց յանդգնելով մոռածել այս պատուէրին վրայ՝ չեմ կրցած զայն կրօնի հետ միացնող կապը գտնել, ոչ իսկ կարող եղած է Նրիմեան Սրբազան

յորմէ այս մասին բացատրութիւն խնդրեց մի օր մի Հոյ տիկին որոյ զարմանքը գրգռած էր այդ արգելում: Համարձակիմ արդեօք հարցնել թէ նման որոշում մը պիտի տայի՞ն մեր Սուրբ Հարք Կանանց առ եկեղեցականս մերձենալու մասին...: Գալով միւս պատուէրներուն, նոքա կրնան մի քիչ մեկնուիլ. երբ ննջեցեալներն համառօտագոյն ճամբով եկեղեցիէն ի գերեզման առաջնորդուին՝ դադարին ընկերացող կղերն քիչ կը յոգնի, եւ որովհետեւ մեր եկեղեցականաց մէջ ունիմք շատ փափկազգած անձեր՝ լաւ է որ զադրին այսուհետեւ սրտածմիկ ոլլըք եւ հեծութիւնք: Մեր Կրօնական ժողովն անշուշտ ունի աստուածային զօրութիւն ի վերայ քնական զգացմանց մարդկային հոգւոյն. կ'ըսէ արցունքին յետոյ յաղբերակն իւր ընկրկիլ, եւ ահա կը կասի վտակն արտասուաց. կ'ըսէ սրտին չզգալ, եւ ահա՝ ապառած կը դառնայ սիրուն: Բայց լաւագոյն չէ՞ որ զգայուն լինին հոգիներն, որ փոխան սրտերը սնդալները՝ գորովական զգացումները մշակեմք. լալ սիրելին՝ ո՞չ ապաքէն այդ է յատկանիշ մի ազնուացեալ փափուկ սրտի. բայց դուցէ կայ ժամանակ փափկանալու, կայ ժամանակ քարանալու...:

Ականջիս կը հնչէ սակայն Կրօնական ժողովոյ պերճաբան Ասենապետին ձայնի չեղտն ընդ կամարաւ Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ. Սրբիւնք կ'սպասէք ի մէնջ, տեսարք երեսփոխանք, մեծագոյն արդիւնքներ. ձեր Կրօնական ժողովն գործեց այնքան սրբան կը ներէին իրեն իւր միջոցներ. դրամով կը լինի ամենայն. դրէք մեր ձեռքի մէջ այդ զօրութիւնն եւ յայնժամ պահանջեցէք ի մէնջ զաւելին: Ու կը յիշեցնէ վերստին Ընծայարանն որ ըստ կարի պիտի կատարելագործէ արդի կղերականութիւնն ու պիտի պատրաստէ լաւագոյն եկեղեցականութիւն մը եւ որոյ հաստատման կերեւի թէ մասնաւոր դիւալունչ ոգւով կը հակառակի օչխարհային իշխանութիւնն: Քրիստոս իւր Աւետարանին մէջ հաւատաքը ցուցած էր իբրեւ մեծագործ զօրութիւն. այս բառ կը թաւի փոխած լինել իւր նշանակութիւն մեր կղերին համար եւ նշանակել դրամ: Ո՛չ, դրամով չ'ը լինիր ամենայն, այլ նաեւ ու մանաւանդ ճշմարիտ կոչումով, հաւատալով ա-

ռաքինութեան, զոհարեր ոգիով: Եթէ մեր կղերական իշխանութիւնն այդքան կը հաւատայ Ընծայարանի օգտակարութեան ու կարեւորութեան, է՞ր կը դանդաղի, կը տնտնայ, որոշման կ'սպասէ, թո՛ղ հանրիճէ իւր թեւեր. եթէ դրամոյ պէտք կայ թո՛ղ հանգանակէ, ինչպէս կը հանգանակեն Միացեալ, Ազգանուէր եւ Դպրոցասէր-Տիկնանց եւայլ ընկերութիւնք. այնքան մեծ է ու մեծ պէտք է լինի իւր բարոյական ներգործութիւնն ժողովրդեան վրայ: Նոյն իսկ ի չգոյէ դրամոյ կարող չէ՞ ձեռնարկել այդ գործոյն, թո՛ղ կարող եւ հմուտ եկեղեցականներ բաժնեն իւրեանց մէջ դասախօսական աշխատութիւնքն, եւ շարթուան մէջ իւրաքանչիւրին համար երկու երեք ժամու զոհողութեամբ կը կարգադրուի գործն: Դրամի պակասութիւնը դարձեալ մեր դէմը կը հանեն ամէն անգամ որ, յիշեցնելով գաւառաց աննախանձելի կացութիւնն եւ լատին ու բողոքական ժէզուիզներու մարդորսական ջանքերն, կը յայտնեմք պէտքն այցելու հովիւներու: Պետրոս ճգնաւոր մ'իշու մը վրայ հեծած, մերկ ոտիւք, պտտելով Եւրոպա, թունդ հանեց քրիստոնեայ հոգիներն եւ խաչին զինուոր գրեց միլիոնաւոր մարդիկ. չլին մեր մէջ մի քանի եկեղեցականներ որք բաւական սէր ունենան հայրենի եկեղեցւոյն վրայ՝ առանց որոշեալ ամսականի շուրջ գալու համար գաւառներն եւ հոգեշունչ քարոզներով յորդորելու զժողովուրդն հաւատարիմ մնալ հարց կրօնին եւ չխաբուիլ մարդորսաց նենգալի խոստումներէն: Չը կան, կը տեսնեմք, թէ եւ ո՛չ միոյն համար կայ վտանդ սովամահ կորսուելու կոմի կարեւորաց պակասելու, քանի որ եկեղեցականն ամենուրեք առարկայ է պատուոյ եւ մեծարանայ, եւս առաւել ի գաւառս: Քարողել Աստուծոյ խօսքն, Աւետարանը, բացատրել Հայ եկեղեցւոյ պարզութիւնն ու ոգին, պատմել նորա մարտիրոսութիւնքն, եւ այս ամէնն հոգիով, հմտութեամբ, սրտազգեցիկ անկեղծութեամբ, ահա ինչ որ պարտի ընել եւ ընելու առաջնորդել Կրօնական ժողովը: Եթէ արդարեւ կը փախսքի կրօնական զգացումն մշակել ի մեղ: Կրօնքը համոզում եւ զգացում կ'ենթադրէ, եւ խօսքն է, լրսաւոր՝ համոզեալ՝ սրտագին խօսքն է միայն կա-

րող հրապուրելու ոգիներն: Թո՛ղ կրօնական ժողովն կոչէ այսպիսի խօսքի տէր սակաւագիւտ եկեղեցականներն ու պաշտօն տայ ոմոնց չըջել կարգաւ Մայրաքաղաքի եկեղեցիներն եւ այլոց չըջել հայաբնակ գաւառներն եւ ուսուցանել ժողովուրդն, քարոզելով սէր առ Աստուած, սէր առ ընկերն սէր առ հայրենիս, սերմանելով առողջ բարոյականի սերմեր: Թո՛ղ նաեւ հրատարակէ մի թերթ կրօնական. հերթօք է գոչել ամեն առթիւ թէ կրօնն է մեր ապուէնն, մեր եկեղեցին է մեր փարախն անքոյթ, ու լինել ազգ մը քրիստոնեայ գոնէ 1500 տարիէ ի վեր եւ չունենալ գէթ մի միակ թերթ կրօնական, մինչդեռ Պայպըլ-Հաուզի Աւեսաքերն, ողգային ու պետական լեզուներով խմբագրեալ, տփգին, կ'երթայ ամէն շաբաթ բողոքականութիւն քարոզել գաւառաց մէջ: Ո՛ւր են նաեւ մեր կղերականաց կրօնական հրատարակութիւնքն, եթէ ի բաց առնումք Մուրատեան Սրբազանի եկեղեցական գործերն, Խրիմեան Սրբաղանի մի քանի բարոյական հրատարակութիւնքն, Ներսէս Վարժապետեանի Համաբարբառն եւ մէկ երկու տպեալ դամբանականներն: Մեր հին հոգեւոր մատենագրութիւնն այնքան ճոխ է ընտիր, հմտալից եւ հոգեւրից, թարգմանածոյ եւ ինքնագիր երկասիրութեամբք. երբ մեր նախնիք կրօնն ի վտանգի համարէին՝ գրչի կը դիմէին մարտնչելու համար մոլոր քարոզութեանց դէմ. Եղնիկ Եղծն աղանդոցը կը գրէր, Դաւիթ անյաղթ Խաչիկն ներքողը կը հեղինակէր, Օճնեցին Ընդդէմ Երեւոյթականաց ու Պաշիկեանց իւր ձուերը կը շարագրէր եւ գեւաբազում այլք բռնիւ եւ գրչով կը ջանային մըտաց ու սրտից մէջ դրոշմել հաւատքն՝ ոյր կենդանի քարող էին նաեւ իւրեանց առաքինազարդ վարքն ու բարքն: Իսկ այժմ մեր կրօնային իշխանութիւնք կը կարծեն թէ միայն մի քանի չրջարեւական հանելով, արարողութիւններու պահպանութիւնը հրամայելով, անաթեմա կարգադրելով կը վճարի ամենայն, կը փրկուին ազգ ու եկեղեցի:

ՀՐԱՀԱՏ

ՉԱՏԻԿ

[Ըղծալի յոյժ էր զի ներուէր վսեմաշուք հեղինակին սխրալի ստորադրութեամբն հրատարակել հետագայ յօդուածն, ոյր անձնական հզօր այլ եւ մեղամաղձիկ շեշտերն տմեն հոգի պիտի թախանցեն: Չափի վրայ ոյն հատուածն, որ պիտի կարդացուի Չատկէն յառաջ, պիտի վերընթերցուի Չատկին օրն եւ Չատկէն յետոյ ալ: Ի բոլոր սրտէ կը մաղթենք որ երկինք զօրաւոր կացուցանէին մարմինն ալ որպէս է յաւէտ հոգին մեծանուն յօդուածագրին, եւ յաճախ այսուհետեւ մեզ արուէր մագուիլ ու խանդաղափիլ ու խանդավառիլ էապէս ու դերազանցապէս գրական էջերով: Սոյն գրութիւնս վերջին փայրկենին Խմբագրութեան հասնելով, Հանդիսիս վերջին երեսներուն մէջ կրցանք դնել զայն. Հեղինակն ալ արդէն Ազգային խորհրդարանին մէջ ամենէն վերջ կը խօսէր, եւ վերջին բառն Իրն էր:]

Չափի է այսօր. միտս կը բերեմ հին օրեր, մեր ասեմի զափի օրեր, երբ ողջ էին մեր հայրերն ու մայրեր: Առջի գիշերունէ կ'ըսուէին հնչել ուրախութեան ձայներ, վառ ձայնը կոչնակին, ու դուռերնուս առջեւ դաւն ու որոտ ձայն մը որ մեզ եկեղեցի կը հրաւիրէր — վեր կը ցատկէինք. ինչ զուարթ էր զարթնումը, եւ այր ու կին, ծեր ու տղայ, ամենքն ալ եկեղեցի կը վազէին. տուններ կը պարպուէին, եկեղեցիներ կը լենային. ու կը սկսէր ժամերգութիւնը բարձր ու խորհրդաւոր շեշտերով եւ հանդիսաւոր նուագօք որ կարծես քէ բնդ սիեգերս համայն պիտի հնչէին. եւ այն սեւցած կամարներուն ներքեւ կը գոռային ալելուի եւ օրհնութիւնք եւ փառաբանութիւնք. եւ տաղ ու շարականք իբրեւ կը յաջորդէին մին իւր ըզմիւսն աւելի հոգեւոր՝ աւելի սրտառու, եւ կ'երգէին դպիրք ու մեր սրտերն ալ կ'երգէին ու հրեշտակներն ալ կարծես քէ մեզի հետ կ'երգէին: Ոչ մէկ աւետաց ձայն որ փողերով տալիւներով հռչակէ մի վեհապանծ քաղաւորի յաղթութիւն կամ ազգերու վերականգնում, այնչափ հզօր եւ այնչափ հաղոր չ'է հնչած որչափ այս բառերը «Քրիստոս յաւեան

ի մեռելոց», որուն աղաղակը եկեղեցւոյ զմբէքն ալ կը պատէր կ'անցնէր: Ու խուռն բազմութիւն մը հեւալով կը մնար ի խոր զմայման՝ լուսով ու խունկով ողորուն եկեղեցւոյն մէջ: Եւ ահա կը դառնային եկեղեցիէն ու կը բազմէին նահապետական սեղանի մը շուրջ: Մէր հայրը կը փառաւորուէր այն օրը, աւելի փառաւոր էր քան աշխարհակալ քազաւոր մը եւ մեր սիրտերը լի էին անպատում ուրախութեամբ ու բընուրիւնն ալ կը խայտար մեզի հետ՝ որ նա ալ իր վերածնութեան օտը կը կատարէ այս օրերուս: Մարդիկ ամեն օրուան մարդիկը չ'էին, տաւալն մէջ այն օրը միայն այն օրն ալ ըլլար, մեծ եւ երջանիկ կը զգային զ'իրենք: Ալ մեղաւոր չը կար ի միջի, ամենքն ալ առաքինի: Եւ էր որ առ յապայն ալ պիտի մնար առաքինի. զի եթէ մարդիկ կան որ բարի կը ծնին եւ այնպէս կը մնան, ինչ որ են ի բնէ, այլ կ'օրոգնէ միայն որ բարի կ'ընէ զմարդ ետէն, ինչ որ չ'է ի բնէ, որ յոռի ծընած է կամ յոռի եղած: Ոչ խեռ մնացած էր ոչ ասեղութիւն, այլ ընդհանուր եղբայրսիրութիւն: Իրարու կ'երթային, իրար կը շնորհաւորէին, կը համբուրէին: Անհուն սիրոյ ծուղակի մը մէջ բռնուած մոռցեր էին առջի օրուան վիճերը, հետեւեալ աւուր հոգերը եւ ինչ որ ըստ աշխարհի կիրք է ու շահ զայն ի բաց բողբ էին: Աստուծոյ կիրքը միայն ունէին:

Ա՛հ, ինչ մեծ օր է այս օրը ուսի կը բխին մշտնջողական ալիքներով մխիթարութիւնք ու ներշնչումնք անձնուիրման, սիրոյ, նահապետութեան. եւ ոչ միայն Քրիստոնէին, այլ ամեն տեսակ հաւատացելոց համար՝ որոնք ի վերացականն ու ի մտացականն յառեալ են, որոնց առջեւ կը պարզի անկապելի եւ անկործանելի՝ անհուն իտեականը:

Ի՛նչ կ'ըլլան, դարէ դար ու թէ հազարաւոր ու բիւրաւոր ամսոց տրջաններ իրարու յաջորդէին, քանի որ հոսէր ժամանակը անսպառելի, անսպառելի մնար նաեւ խանդն հրաբուրբո՜ մեր հարցն ու նախահարց, եւ ամեն տարի, մի եւ նոյն օրին, աշխարհի ամեն կողմը, ուր մարդիկ կը բնակին, Աստուածորդւոյն չարչարանաց ու խաչելութեան յիշատակը նորոգուէր, ինչպէս կը նորոգուին քիչ-շատ ամեն կեանքի մէջ, ու յարուրեան օրն ալ ըլլան ընդհանուր ուրախութեան օր,

աւեսաբեր յարութեան եւ փրկութեան հոգւոյ՝ տառապեալ մարդկութեան . . . :

Աւանդ, մնաց արդեօք այն մեր օրերուն հաւասքը: Այն, հիմա ալ կ'երբան շատեր եկեղեցի, կը մտնան՝ կ'ելլան. ոմանք կը ձանձառանայն այն նուագները, այն շարականները լսելով. կամաց կամաց կ'ուծանան կը հեռանան, եւ օր օրի վրայ կը բազմանայ անոնց քիւր որք եկեղեցի չեն երթար: Ուրիշ տեսակ տանաւորներ կը կանգնին հիմա, ուր իրար կը խաբեն, իրար կը կողոպտեն, ուր մարդոց բոլոր կարօղութիւնքը կը ձգտին մի եւ եթէ նպասակի, եւ որոնց մէջ քանակներն ու քանակաւորութիւններն նոյն Իսրայէլի զաւակներն են որ տեսնոք Սիմայի տնտեսը Ոսկի հորդը պատկերին: Այլ ուր Մովսէս, ուր մարգարէք, ուր որոտմունքներ ճշմարտաց: Մարդիկ որ երբեմն գիտէին բարձրանալ՝ հիմա քաւալիլ կը սիրեն: Յուսն ձեռք մը հպաւ այն հրաւիրող հակասուց. բան մը սողոսկեցաւ այն կողմերուն մէջ զոր մեծ մտածութիւնք ու սուրբ զգացմունքք վեր կը հանէին երբեմն: Ուրիշ բաներու համար կը սկսին վառուիլ մարդիկ բան այն բաներուն համար որ մարտիրոսներ, դիւցազուններ կը յարուցանէին: Յափեսակութիւն՝ եռանդ՝ անձնութիւնք, յիմարութիւն կը համարուին ատոնք. դրականը վերացականին վրայ յաղթանակ կը կանգնէ. Հրեայք անգամ մըն ալ գ'երիստոս ի խաչ կը հանեն եւ երեսուն արծաթի կը վաճառուի ամեն օր արհայութիւնք Աստուծոյ որ ի ներքս ի մեզ է:

Մարդս իրեն սեպհական բնագոյմունքներ ունէր, ինչպէս ամեն արարած շնչաւոր. ըսին թէ գիտութիւնք հերիք է: Գեղեցկին զգացումն ունէր. ըսին թէ զգայութեանց կեանքը ամենայն ինչ է: Բարոյական մեծութեան գաղափարն ունէր. ըսին թէ մեծութիւնք հարստութիւնք է: Երկնից օրէնքը նախագալով արդարութեան կը հաւասար. աշխարհի օրէնքը ցուցնելով ըսին թէ իրաւունքը հզօրագունինն է:

Եւ աւելի բան երբեք սկսաւ հեծել մարդը անյոյս եւ անմըխիքար:

Ձի փրկութեան բառը աւերեցին ամեն կեանքի վրայէն ու Տանքէի դժոխաց արձանագիրը քանդակեցին փոխարէն: * * *

ԶԲՕՍԱՐԱՆ

Պաճոյճ, Գոհարիկ, Ս. Բովբէ. Օ. Գ. Օ°. — Ս. Պ. —
Կոպիկն. — Լեզուն. — Բ. Եամին. — Վահագն. — Դ. Իիթ.
— Գ. Մէրսինեան եւ Սահակ. Ս. Խանճեան ստորագրու-
թեամբ տասներկու պատուական ընթերցուհիք կամ ընթեր-
ցողք յօժարած էին եւ այս անգամ իրենց խոհուն եւ ներ-
հուն խորհրդածութեանց սալին վրայ դնել ու ներշնչմուն
եւ արթնամտութեան յաղթ ու տոկուն մուրճով զարնել,
հարթել ու զտել 7 թիւ հանելուկն զոր երկիցս առաջարկած
էինք՝ առանց ստոյգ պատասխանն ընդունել կարենալու :
Կ-ինձ, Կ-այծ, եւ Կ-իծ, ըլլալ կարծած էին ամէնքն ալ այն
հանելուկի խորհրդաւոր բառն, բաց ի Տ. Սահակ. Ս. Խան-
ճեանէ որ՝ թուական հաշիւն յաջողութեամբ ի գլուխ հանե-
լէ յետոյ՝ կը յաւելու :

«Եւ քանզի Սոս բառն բոս Քաղկեացոց

«Մի վարսուն տարուան ցոյց կուտայ միջոց,

«Ադոր՝ զերդ շղթայ՝ վայրի գազանն Ինձ

«Կապեցի, տեսայ, բառն եղաւ Սոսինձ... Եւն

(Գրական միջոցմ բացած չըլլալնուս համար զանց կ'ը-
նենք դնել առտ տոյն յանգեալ լուծման մնացորդն...) —

Կ'առաջարկեմք այս անգամ հետեւեալ հանելուկն .

ՀԱՆԵԼՈՒԿ 8

Երեմ տփովս՝ ցափես իսկոյն,

Գտնես հեղուկ մ'անուամբ օտար,

— Առաջնոյս, երկուորիս հանգոյն,

Ո՛վ ընթերցող, ականջ մի՛ տար . —

Գլուխն երբ կտես իմ ամբողջիս,

Տեսնես զբեղ մարդ մ'եւ վախչիս . —

Ամբողջս հնգասուն է մի անական

Մի մենձ քերթոյի գլխոյն իսկ պահան :

Կ'առաջարկեմ նաեւ չորս տող ոտանաւոր մը չինել՝ իբ-
րեւ յանգ. գործածելով առիս, ոսոխ, ագոխ եւ ռիս բառերն .
Երկու լուծողաց ալ երեքական ամսեայ թերթ պիտի նուիր-
ուի : —

ԿԱՅՈՌՈՒԿ

Պատասխանք պարոնին հասնիլ յանուն Կայծողիկի ց20 Ապրիլ 1886:

ԳՐՐԾԱԿԱԼՈՒԹՒՆՔ

Փարիզ	Մեծ, Գաբրիել Էժենի Էգնանյան (M. Kapriel Eknayan, Rue du Faubourg Montmartre 47, Paris)
Մանչեսթեր	» Գ. Էժենի Մոլսոմանյան (Mr. K. Moldovack 36 Range Road, Alexander Park, Manchester.
Վարնա	» Կարապետ Էժենի Յովսապիան
Կարին	» Յակոբ » Համամբեան
Աճիօն Բ. Հիսար	» Սմբատ » Գալիքեան
Սրվազ	» Յարութիւն » Բարունակեան
Մարաշ	» Սարգիս » Գ. Սամուէլեան
Այնթապ	» Վահան » Քիրֆնեան
Մուշ	» Մկրտիչ » Սարբեան
Վան	» Մարկոս » Նաթանեան
Բաղի	» Աւեսիս » Դաջբերունի
Իզմիտ-Պահնէնիկ	» Յարութիւն » Տէր Կարապետեան
Մարգարան	» Յովնանէս » Գայանեան
Տրապիզոն	» Մինրան » Քիրֆնեան

Գ Ր Ա Ս Ե Ն Ե Ա Կ

Բիզա փաշա եօզուշու, Շարգ չարեքսը, վերին յարկ, քիւ 52

معارف عمومیہ نظارت جلیلہ سنک رخصتیہ طبع اول نشدہ — رخصتنامہ نومبر و دسمبر ۱۳۳۱ سنہ ۱۳۷۰ شہادت ۲